

Mehmet Âkif, Türkiye’de Modernleşme ve Gençlik Bilgi Şöleni

TÜRKİYE
YAZARLAR BİRLİĞİ
WRITER UNION OF TURKEY

TYB Vakfı Mehmet Akif Araştırmaları Merkezi Yayınları: 1

Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları: 28

Toplantı Metinleri: 4

ISBN: 978-975-7382-31-7

ANKARA, Mart 2007

Yayın Hakkı: Türkiye Yazarlar Birliği

ADRES: Müdafaa Cad. Müdafaa Apt. 10/13 Kızılay / ANKARA
TEL - FAKS: (0.312) 417 34 72 (0.312) 417 45 70
www.tyb.org.tr tyb@tyb.org.tr

Yayınlayan: D. Mehmet DOĞAN

Koordinatör: Ahmet FİDAN

Tashih, Kontrol: Rifki KAYMAZ

Yayına Hazırlık: Osman BAĞIŞ

Kapak ve İç Tasarım: M. Hüsrev Aktaş
www.ideo.gen.tr 0 536 317 84 18

Baskı - Mücellit: İsmat Matbaacılık
Meşrutiyet Cad. 9/7
Kızılay/ ANKARA 0.312 425 36 34

Baskı Tarihi: MART 2007, ANKARA

Geçmişten Günümüze İstiklâl Marşı'nın Yazıldığı Mekân Tâceddin Dergâhı

Nazif ÖZTÜRK

Dr., Kültür Bakanlığı E. Müsteşar Yardımcısı

Giriş

Son yıllarda Mehmed Âkif, İstiklâl Marşı ve Marşın yazıldığı mekânla ilgili spekülasyonların artması ve değişik görüşlerin ortaya atılması; bu meselenin mikro tarihçilik esaslarına göre, derinlemesine araştırılması zaruretinin gündeme taşıdı. İstiklâl Marşı ve O'nun şairi hakkında çok sayıda kitap ve makale telif edildiği halde, bugüne kadar İstiklâl Marşı'nın yazıldığı mekânla ilgili belgelere dayalı müstakil bir araştırma yapılmamıştır.

Mehmed Âkif, İstiklâl Marşı ve İstiklâl Marşı'nın yazıldığı mekân hakkında ortaya atılan görüşler, doğrudan istiklâl mücadelemizin ve bağımsızlığımızın simgesi, anayasal millî mutabakat metnimiz olan İstiklâl Marşımızı ilgilendiriyor. En hassas noktamızdan girilerek ülkenin birlik ve bütünlüğü konusunda genç kuşakların kafaları karıştırılıyor; âdeta bir milletin mukavemet noktaları aşındırılmak isteniyor¹.

¹ Önce, 28 Eylül 1999 tarihinde Gülhane Askerî Tıp Akademisi'nin açılış töreninde ilk dersi veren Diş Tıp Tuğğ. Yalçın İşimer Çanakkale Şehitleri Destanı'nda yer alan "Ne büyüksün ki kanın kurtarıyor Tevhid'i/Bedr'in arslanları ancak, bu kadar şanlı idi" mısralarını vesile itti haz ederek İstiklâl Marşı Şairi M. Âkif Ersoy'a, "Onun düşünce evreni Bedir Savaşı'nın ötesine gidememiş" yakıştırmalarını yapmış (29.09.1999/Akit, aynı tarihli Yeni Şafak, 30.09.1999/ Radikal, 03.10.1999/Zaman, aynı konuda bir soru önergesi ve bu önergeye verilen cevap, D. Mehmet Doğan, **Camideki Şair Mehmet Âkif**, İstanbul 2006, 3.bs, s.289-294); arkasından genel merkezi İstanbul'da olan Uğur Dershaneleri'nce hazırlanan ve Kayseri'de ortaya çıkan hezeyan basına yansımıştır. ÖSS deneme kitapçığında Mehmet Hortum Ersoyan imzasıyla ve İstiklâl Marşı'nı çağırıştıran, "Bastığın yerleri toprak diyerek geçme tanı/Sermayeyle satılık her santimi, her gramı/Sen şehit oğlusun incitme yazıktır atanı/ Kim çok verirse ona sat bu vatani" dizeler sıralanmış ve hangi şiir türüne örnek olduğu sorulmuştur (6 Mart 2006, Pazartesi/**Zaman**).

Eski Gazeteci Orhan Karaveli, "**Bir Ankara Ailesinin Öyküsü**" İstanbul 2006 (B.6) adlı kitabında, dedesi ve annesinin ağzından "M.Âkif'in İstanbul'dan Ankara'ya geldiği 24 Nisan 1920 tarihinde Dedesi Tevâk Hoca'nın Tâceddin Camii İmamı olduğunu, camii-in müezzini ile birlikte Mehmed Âkif'i karşıladığını, birkaç gün evinde misafir ettiğini, M.Âkif'in "misafirlik çok uzun sürmemeli"

Bu plânlı saldırıların sebebi ister bir milletin dayanak noktalarını sarsmak, isterse kendi ailesine paye çıkarmak olsun; tarihin bir kesitini arzu ettikleri gibi gösterme eğiliminde olan bu kesimlere, İstiklâl Marşı'nın yazıldığı mekânla ilgili bilgi noksanlığımız ve en hassas konularda dahi genelleme alışkanlığından kurtulamayıp, fırsat ve imkân tanımaktadır. Oysa bilgi tozlu arşiv vesikalarında, kültür ise teferruatlarda gizlidir.

Yediden yetmişe bir milletin topyekûn bağımsızlık mücadelesinin manevî kahramanı, bir ölüm kalım savaşını mısralara aktararak destanlaştıran ve tarihe belge bırakan Mehmed Âkif Ersoy (1873-1936) hakkında hassasiyeti olan çevrelerden bugüne kadar herhangi bir isteklinin çıkmaması, bu meselenin en yetkilisi olmadığım halde konunun aydınlatılması görevinin benim üzerimde kalmasına sebep oldu.

Kanımca ilk yapılması gereken iş, müphem konuları sorular halinde ortaya koymaktır. Trabzon mebusu Ali Şükrü (1883-1923) ve on iki yaşında olan oğlu Emin'le birlikte Mehmed Âkif 24 Nisan 1920'de Ankara'ya geldiğinde onları bir karşılayan olmuş mudur, olmuşsa bu kimdir veya kimlerdir? Mehmed Âkif'in Tâceddin Külliyesi'nde kaldığı binayı kim ona tahsis etmiştir? Tahsis edilen binanın vasfı nedir ve Âkif hangi tarihler arasında bu mekânda kalmıştır? Burada ikamet ettiği dönem, İstiklâl Marşı'nın yazıldığı tarihi kapsamakta mıdır? Burada tek başına mı kalmıştır, oda arkadaşları var mıdır, varsa bunlar kimlerdir? Bir an için Tâceddin Camii imamı Tevfik Hoca'nın Mehmed Âkif'i Ankara'ya gelişinde karşıladığını ve evinde birkaç gün misafir ettiğini² doğru kabul etsek bile, o dönemde Tâceddin Külliyesi'nin diğer birimlerinde başka görevliler var mıdır? Diğer bir ifade ile külliye camiden başka müessesât-ı hayriyeden bir hizmet binası mevcut mudur, mevcutsa bu bina dergâh mıdır ve hizmete açık mıdır? Dergâhın başında resmî tevcih kararı ile atanmış bir şeyh efendi bulunmakta mıdır, şayet böyle görevli bir kişi varsa bu şahıs kimdir? Tâceddin Dergâhı hangi tasavvuf ekolüne mensuptur? Ne zaman tesis edilmiştir ve kimler burada görev yapmıştır? Mimarî yapısı ve türbe kapısı üzerindeki kitabeden bugünkü yapıların II. Abdulhamid (1877-1909) döneminde 1319/1901 tarihinde yapıldığı bilinmektedir. Daha önceki durumu nasıldır? Tâceddin Külliyesi hangi yapılardan meydana gelmektedir? Günümüzde M.Âkif Ersoy Müzesi olarak kullanılan bina ne zaman ve hangi amaçlarla yapılmıştır? Orhan Karaveli'nin iddia ettiği gibi cami imamına ait bir meşruta mıdır, yoksa yaygın bir şekilde ifade edildiği gibi dergâh binası mıdır?

Bu ve benzeri sorulara ilmî namuskârlıkla ve belgelere dayalı olarak verilecek cevaplar, şimdiye kadar bizim için yeteri kadar açık olmayan pek çok hususun aydınlatılmasını sağlayacaktır.

deyip destur isteyince, Dedesi'nin "Hocam bizim camiin müstemilatı var. İmam evi. Yakında ve kendi evimde oturduğum için ben kullanmıyorum. Boş duruyor. Size orasını hazırlasak uygun bulur musunuz?" dediğini ve evden yatak ve diğer bir kısım eşyalar götürülerek o yerin Âkif için hazırlandığını, hatta bir sabah kahvaltı götüren annesi Raife Hanım'a "bir dakika evlâdım, size bir şiir okuyacağım, bakalım beğenecek misiniz?" deyip şiiri okuduğunu, bu şiirin İstiklâl Marşı olduğunu, dolayısıyla yazarının ağzından İstiklâl Marşı'nı ilk dinleyen kişinin kendi Annesi olduğunu anlatıyor(s.86-90). Genel teamüllerin ve hatırat kitaplarının aksine M. Âkif'in İstiklâl Marşı'nı Tâceddin Dergâhı binasında değil de imam meşrutasında yazdığını; dipnot 14'de de Nejat Akgün'ün "Şair Mehmed Âkif'in İstiklâl Marşı şiirini yazmış olduğu ev.. Kurtuluş Savaşı sırasında "Tâceddin Tarikatı Şeyhi" tarafından, Burdur Milletvekili olarak Birinci Meclise girmiş olan şaire oturması için ayrılmıştır" demesine karşılık; "Oysa o tarihte burada herhangi bir tarikat şeyhi bulunmayıp "evi" Mehmed Âkif'e tahsis eden kişi camiin imamı olan dedem Tevfik Çiftdoğan'dır" demektedir. İşte size Âkif'e, İstiklâl Marşı'na ve İstiklâl Marşı'nın yazıldığı mekâna ilişkin, toplumun genel kanaatine aykırı üç ayrı görüş. Gerçek böyle midir? İlerleyen satırlarda göreceğiz.

2 Karaveli, Orhan, Age, s. 81-89.

I. Tâceddin-i Velî'nin Kimliği ve Ankara'ya Gelişi

a. Tâceddin-i Velî'nin Kimliği

Halk arasında dolaşan yaygın rivayetlere göre Kanunî (1520-1566) döneminde, Azîz Mahmûd Hüdâyî (ö.1038/1628) ile birlikte Bursa'da Mehmed Muhyiddin Üftâde (1490-1580) hazretlerinin yanında tasavvufî eğitimini tamamlayan Tâceddin-i Velî Ankara'ya gelmiş, yedi yıl kadar Karalar Köyü'nde ikamet ettikten sonra tekrar şehir merkezine dönmüş ve tesis ettiği Hamamönündeki Tacî/Celvetî Dergâhı'na yerleşmiştir³. Tâceddin-i Velî'yi çok seven Ankara halkı ona "*Tâceddin Sultan*" unvanını uygun görmüştür.

Halk rivayetleri arasında yer alan bu bilgilerden Tâceddin-i Velî'nin Bursa'dan Ankara'ya geldiği hususu ile⁴, daha sonra üzerinde duracağımız başka rivayetlere rağmen⁵ tarikat usulünün Celvetî oluşunun haricindeki diğer rivayetleri belgelere dayalı olarak doğrulamak bugün için mümkün görülmemektedir.

Tâceddinzâde Mustafa'nın babasının Tâceddin olduğu kesin olmakla birlikte, baba Tâceddin'in kim olduğu, tasavvufî alakasının bulunup bulunmadığı konularında bilgi sahibi olmadığımız gibi; Şâkaik-ı Nu'maniyye Zeyilleri, Osmanlı Müellifleri dâhil biyografi kitaplarında ve Osmanlı kroniklerinde Tâceddin Mustafa hakkında da herhangi bir malumat mevcut değildir.

Osmanlı⁶ ve Vâkîflar Genel Müdürlüğü arşivlerinde⁷ bulunan belgelerde, Tâceddin Külliyesi'nin bir vakfyesinin bulunmadığı bildirilmektedir. Ancak müessesât-ı hayriyenin vakfyesinin bulunmaması, bu yerlerin Vâkîf olmadığı anlamına gelmemektedir. Çünkü hüccet, ferman, berat ve şahsiyet kayıtları vakfiye yerine geçmektedir⁸. Ayrıca belgelerde ve Ankara merkez hayrat kütük defterinde, söz konusu camii ve dergâhın Tâceddinzâde Mustafa'nın vakfı olduğu açıkça belirtilmektedir. Nitekim 62 pafta, 275 ada, 26 parselde 1285 m2 yüzölçümündeki Taceddin Camii ve haziresi mazbut Tâceddinzâde Mustafa Vakfı adına kayıtlıdır⁹. Yeri geldiğinde daha teferruatlı bir şekilde anlatacağımız üzere Tâceddin Dergâhı selamlık binası, tapuda avlulu ahşap mektep olarak Vâkîflar Genel Müdürlüğü mülkiyetine geçmiştir¹⁰.

3 Demir, Sıdık, *Ankaralı Gönül Erleri*, Ankara 2000, s. 60-63; *Orta Anadolu Evliyâları* (Türkiye Gazetesi Yayınları, İstanbul 2004, s.157-158).

4 Enver Behnan Şapolyo, "*Şeyh Taceddin Ankaralı değildir. Bursa'dan Ankara'ya geldiği silsilenamede kayıtlıdır*" demektedir (Şapolyo, E.Behnan, "*Şeyh Taceddin Sultan*", *Ankara Belediye Dergisi*, Temmuz-Ağustos-Eylül, Ankara 1958, S.19, s. 23). Henüz elde edip tetkik imkânı bulamadığımız, fakat mevcudiyeti şüphe götürmeyecek kadar kesin olan, E.B. Şapolyo Hoca'nın 1958'de yazdığı bir makale ile tanıttığı, Şeyh Derviş Muslu Ankaravî'yi müellif olarak gösterdiği dört bölümlük risalenin ikinci bölümünde yer alan silsilenameden aktarılan bu bilginin ikinci cümlesinin doğruluğu kesin gibi görülmektedir. Ancak Şeyh Tâceddin'in Ankaralı olmadığı hususu araştırmaya muhtaçtır.

5 Afyon Gedik Ahmet Paşa Kütüphanesi yazma eserler arasında 13907 numarada kayıtlı "*Tâceddin Evrâd-ı Şerifesi*" nin başında "*Ankara'da metfun Şeyh-i Nakşibendî Mustafa Tâceddin bin Tâceddin'in Evrâd-ı Şerifesi*" kaydı yer almaktadır. Evrâd'ın devamında bulunan "*Hâce-i Nakşibendiyye Silsilenamesi*"nin Tâceddin Mustafa'ya bağlanamaması ve elimizdeki diğer belgelerin bu hususu doğrulamaması, evrâdın başında verilen bu bilgileri tartışmalı hale getirmektedir. Yeri geldiğinde bu konu tahlil edilecektir.

6 Başbakanlık Osmanlı Arşivi(BOA)/Cevdet-Evkâf 1270:10201.

7 Vâkîflar Genel Müdürlüğü Arşivi(VGMA) Atık Şahsiyet, Rabi' - Sâni/Asker 1317:Def. 411, sayfa 77, sıra 1076.

8 Vâkîflar Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında 227 Sayılı KHK(08.06.1984),Md. 2/e.

9 VGM/Eml, Ankara Mer.Hay. Kütük Def, *Tâceddinzâde Camii Vakfı*, Cilt 1, Sayfa 4, sıra 38.

10 VGM/EML, 7004 Merkez Hay. Kütük Def. *Avlulu Ahşap Mektep*, Cilt 1, Sıra 1, Sayfa 1.

Bir adedi Sadi Bayram'ın yayınladığı 1268/1851 tarihli nüsha¹¹ olmak üzere şu ana kadar çeşitli kütüphanelerin yazmalar bölümlerinden mikrofilmlerini temin ettiğim Tacî/Celvetî "evrâd-ı şerife" sayısı altı adede ulaştı¹². Ufak tefek kelime farklılıklarıyla bu evrâd-ı şeriflerin hemen tamamının giriş kısmında, "... Tâceddin bin Tâceddin es-Seyyid Şeyh Mustafa kaddesallahu sırrehuma hazretlerinin te'lifât-ı aliyelerinden işbu evrâd-ı şerifeleri..." ibaresi yer almaktadır¹³. Bu ibarenin bittiği yerde besmele ile başlayan evrâd metninin başlığı "Hazâ Evrâd-ı Şerif-ı Tâceddin-i Velî" olarak kaydedilmektedir¹⁴. Elimizdeki nüshalardan birinde ise doğrudan "Evrâd-ı şerif Tâceddin bin Tâceddin Kaddese sırrehu" serlevhası yer almaktadır¹⁵.

Ayrıca evrâd-ı şeriflerin giriş kısımlarında, belirli yer ve zamanlarda bu virdin okunmasının yararları anlatılırken "...Tâceddin bin Tâceddin es-Seyyid Şeyh Mustafa kaddesallahu sırrehuma hazretlerinin te'lifât-ı aliyelerinden işbu evrâd-ı şerifeleri..."¹⁶ denilmek suretiyle Şeyh Tâceddin Mustafa'nın bir risalesinin bulunduğu işaret edilmektedir. Nitekim müellifi yanlış tespit edilerek bu risale Ankara Belediye Dergisi'nde 1958'de yazılan bir makalede Enver Behnan Şapolyo tarafından tanıtılmıştır¹⁷. Tâceddin Dergâhı tasavvuf öğretisinin anlatıldığı ve henüz temin edemediğimiz bu risale, dört bölüm ve yüz küsur sayfadan ibarettir. Birinci bölüm, Tâceddinoğlu Şeyh Mustafa Ankaravî'nin evrâd-ı şerifidir. Şapolyo'nun ifadesine göre bu kısmı kaleme alan Tâceddin Dergâhı şeyhlerinden Osman Vâfi Efendidir. Bu bahis 1262/1845 tarihinde yazılmıştır. İkinci bölüm Şeyh Tâceddin Sultan'ın silsilenamesidir. Son zamanlara kadar dergâhta şeyhlik görevi yapanların adları yazılıdır. Eserde Şeyh Mustafa Efendi'ye ait kısa biyografiyi bu kısım teşkil etmektedir. Üçüncü bölüm Tâceddin Sultan'ın esrâr-ı ilâhisidir. Bu bahsin içinde şeyhlere ve ashâb-ı güzîne ait birçok menkıbe bulunmaktadır. Dördüncü bölüm ise, ilâhiyât-ı Tâcizâde'dir. Bu bölümün içi çok değerli şiirlerle doludur. Bu şiirler okunduğu zaman Tâceddinoğlu Şeyh Mustafa'nın büyük bir şair olduğu meydana çıkacaktır. Bu eser bir Tacî Divanı'dır. Edebiyat tarihimizi zenginleştirecek bir mahiyet taşımaktadır¹⁸. Bölümlerin çok kısa tanıtımına ait bu cümleler bile risalenin önemini ortaya koymaktadır. Şapolyo'nun varisleri dâhil her yer ve zeminde risaleyi arama çalışmalarımız bundan sonra da devam edecektir. Küçük bir ayrıntıyı da belirtmeden geçmeyelim; risalenin yazarı, Şapolyo'nun ileriye sürdüğü gibi, Şeyh Derviş Muslu Ankaravî olmayıp, Şeyh Tâceddin Mustafa'dır. Şeyh Derviş Muslu Ankaravî risaleyi çoğaltan kâtip, eski tabirle risalenin müstensihidir.

Sözü edilen risaleye henüz ulaşamamakla birlikte, araştırmalarımız sırasında elde ettiğimiz bir diğer yazma belge de, risalenin dördüncü bölümünde yer aldığı ve

- 11 Bayram, Sadi, "Tâceddin Sultan ve Evrâd-ı Türk Dünyası Tarih Dergisi", İstanbul Mart 1994, Yıl:8, Sayı:87, s. 45-53.
- 12 Tâceddinoğlu es-Seyyid Şeyh Mustafa Tâceddin'in telifâtı olan evrâd-ı şeriflerden bir nüsha da Ankara İlâhiyat Fak. Türk ve İslâm Edebiyatı öğretim üyelerinden Prof. Dr. Mehmet Akkuş hocanın kütüphanesinde mevcuttur. evrâd-ı şeriflerin tetkiki sırasında bu nüsha da dikkate alınacaktır.
- 13 **Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Akşehir** 113, s. 1/a; Bayram, Sadi, Agm, s.48-49; Tâceddin Mustafa Evrâd-ı Şerifi, Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 6792, s.2/a-b. Bir diğer Evrâd-ı Şerif de, "In vird-i şerif, şeyhü's-sagaleyn hazret-i kutbi cihân, âfet-i devr-i zamân, güzide-i âlemiyân, netice-i sırr-ı sübhân, muktedây-ı meşâyihân eş-Şeyh Mustafa el-Ankaravî, el-müşehhir bi Tâceddinzâde kaddese sırrehü'l-âziz" - (Süleymaniye, Hacı Mahmud 4172) ibaresi yer almaktadır. Bir başka Evrâd-ı Şerif'te ise "eş-Şeyh Mustafa Tâceddin bin Tâceddin, el-metfûn bi-Ankara" **Afyon Gedik Ahmed Paşa Kütüphanesi** 13907, s. 1/b).
- 14 On beşinci dipnotta belirtilen kaynaklar.
- 15 Hacı Bayram-ı Velî Ankaravî Virdi ile birlikte, **Vird Risalesi, Çorum kütp.** 595-1 ve 595/2, 297-73, s.6/a.
- 16 **Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Akşehir** 113, s. 1/a-1/b; Bayram, Sadi Agm, s. 48-49, Orijinal metin s.1-3.
- 17 Şapolyo, Enver Behnan, "Şeyh Tâceddin Sultan", **Ankara Belediye Dergisi**, Ankara 1958, Temmuz, Ağustos, Eylül 1958, S. 19, s. 23-24.
- 18 Şapolyo, E. Behnan, Agm, s.23.

yüzlerce şiirden oluştuğu söylenen divandan bir bölümdür¹⁹. Diğer belgelerde olduğu gibi divançenin başlığında da “*Divân-ı Tâceddin-i Velî kaddese sırrehu'l-celî, der defîn-i hâk-ı 'itrnâk Ankara*” ibaresi yazılıdır. Bu başlığa karşılık divançede yer alan on üç şiirin makta' beytinde “*Tâceddinoğlu*” ismi kullanılmaktadır²⁰.

Diğer taraftan Osmanlı Arşivi'nde tespit ettiğimiz ve yazının ilerleyen bölümlerinde tahlil edeceğimiz belgelerde Tâceddin Külliyesi ve Dergâhı'ndan bahseden belgelerde, es-Seyyid Şeyh Tâceddin Mustafa için; bazen “*Tâceddinzâde Mustafa Efendi*”²¹, bazen “*Medine-i Ankara'da defîn-i hâk-ı 'itrnâk olan meşâhir-i eizze-i kiramdan Tâceddinzâde-i Velî kaddese sırrehu'l-âli hazretleri*”²², bazen de “*Tâceddinzâde-i Velî*”²³ ya da doğrudan “*Şeyh Tâceddin-i Velî*”²⁴ unvanları kullanılmaktadır.

Şimdiye kadar tetkik edilip bilim çevreleri ve okuyucularla paylaşılmamış bu orijinal belgelerden açıkça anlaşılmaktadır ki, Tâceddin Külliyesi'ni vakfeden, Tâceddin Dergâhı'nı kuran, Tâcî/Celvetî evrâd-ı şerifini telif eden, Tâceddin Dergâhı tasavvuf anlayışını anlatan Tâcî Risalesini yazan ve Divançede yer alan şiirleri söyleyen es-Seyyid Şeyh Mustafa Tâceddin bin Tâceddin'dir. Bazen belgelerde ismi ve lakapları böylece açık bir şekilde yazılmakta, bazen de Ankaravî Şeyh Tâceddin Mustafa, Tâceddinzâde Mustafa, Tâceddinzâd-i Velî, Tâceddin-i Velî olarak zikredilmektedir. Kast edilen aynı şahıstır. Şimdiye kadar zannedildiği gibi Tâceddin-i Velî veya Tâceddin Sultan ayrı bir şahıs, Şeyh Tâceddin Mustafa ayrı bir şahıs değildir. Ayrı şahıslar olmadıkları gibi, tahminlerin aksine baba oğul da değildirler.

Bir başka ifade ile babası Tâceddin olan, Ankara'da kendi adıyla anılan camiin batısında yer alan türbesinde metfun bulunan, Tâceddin Camii ve dergâhını yaptıran, geriye bıraktığı eserlerinden iyi bir eğitim aldığı anlaşılan, edebî ve şer'î ilimlerin yanında Celvetî tekkelerinde seyr-i sülûkunu tamamlayan, Ankara'da inşa ettirip vakfettiği Tâceddin Dergâhı'nda posta oturan, hazırladığı Arapça evrâd-ı şerifle Celvetiliğin Tacî kolunu kuran, yazdığı risale ile bu tasavvuf kolunun usûl ve erkânını açıklayan, kaleme aldığı ilâhî formundaki Türkçe şiirleriyle manevî coşkusunu edebî metinlere aktaran, coşkulu halleri ve manevî tasarrufları sebebiyle yakın çevresinin ve Ankaralıların sevgi ve bağlılığını kazanan, resmî kayıtlara “*velî*” olarak geçen, halkın gönlüne “*sultan*” olarak nakşedilen esas ismi Mustafa, ailesinden dolayı “*Tâceddin*” veya “*Tâceddinzâde*” olarak anılan, köken itibarıyla Ankaralı olduğu için “*Ankaravî*” mahlasını kullanan şahıs aynı kişidir. Açık ve kapsamlı adı “*es-Seyyid Şeyh Mustafa Tâceddin bin Tâceddin el-Ankaravî*”dir. Tâceddinzâde Şeyh Mustafa, Tâceddinzâde-i Velî, kısaca Tâceddin-i Velî, Tâceddin Sultan da diğer isimleridir. Bir evrâd-ı şerifin başında Şeyh Tâceddin Mustafa'nın “*Tâceddinzâde*” unvanıyla şöhret bulduğu açıkça yazılıdır²⁵.

19 Araştırmacı-Yazar ve Ankara sahaflarından Kâmil Şahin Bey, dört sayfa yazma halindeki divançenin fotokopi nüshasını, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı Öğretim üyesi Prof.Dr. Mustafa Aşkar(Aşkar, Mustafa, Agt, s. 6-12)'a verdiği gibi bize de lütfettiler. Kâmil Şahin Bey'e bu alicenap davranışı sebebiyle şükranlarımı sunuyorum.

20 **Tâceddin Mustafa Divançesi**, s.1-4.

21 BOA/Cevdet-Evkâf 1270: 10201; BOA/Cevdet-Evkâf 1242:13730; BOA/Cevdet-Evkâf 1260:10029.

22 BOA/Cevdet-Evkâf 1257:16329.

23 BOA/Cevdet-Evkâf 1257: 16329.

24 BOA/Cevdet-Evkâf 1261: 26/74, 30/97.

25 **Süleymaniye, Hacı Mahmud**, 4172.

Verilen bu bilgilerden sonra, Şeyh Mustafa Tâceddin bin Tâceddin'in kimliği konusunda tereddüde mahal kalmamıştır. Hiç kuşkusuz Şeyh Mustafa'nın babasının adı Tâceddin'dir. Kanaatimizce tasavvufu bir alakası bulunmamaktadır. Şimdiye kadar hakkında hiçbir bilgiye rastlayamadığımız baba Tâceddin kim veya kim olabilir?

Tâceddin Sultan'ın Şeyh Mustafa'nın babası olduğu doğru olmadığı gibi, esas adının Tâceddin İbrahim olduğu ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin son zamanlarında yaşayan Kayseri'de metfun Tâceddin-i Velî(ö.721/1321) soyundan geldiği²⁶ de doğru değildir. Bu yanlış, Tâceddin Sultan'ın Tâceddin Mustafa'nın babası olduğu ön kabulünden kaynaklanmaktadır. Yanlış yanlış doğurmakta, tarihteki Tâceddin İbrahim'lerden esinlenerek Tâceddin Sultan'ın esas adının İbrahim olduğu yakıştırması yapılmaktadır.

İlmiye sınıfına mensup pek çok İbrahim Tâceddin'in yanında Anadolu toprakları üzerinde doğup yaşamış, her biri bir başka tasavvuf mektebinde yetişmiş, ayrı postlara oturmuş üç ayrı İbrahim Tâceddin-i Velî bulunmaktadır. Bu Tâceddin-i Velî'lerle karıştırılarak Ankaralı Tâceddin-i Velî'nin esas adının İbrahim olduğu söylenmiştir²⁷.

Bu üç İbrahim Tâceddin'den birisi Halvetî Şeyhi Pîr Muhammed Erzincanî'den icazet alan Kayserili İbrahim Tâceddin-i Velî(ö.721/1321)²⁸, ikincisi Darendeli İbrahim Tâceddin-i Velî(ö.979/1571)²⁹, üçüncüsü de Bursa Zeyniye Dergâhı Şeyhi ve bu şehirde metfun bulunan Tâceddin İbrahim Karamanî'dir(ö. 872/1467)³⁰. Fakat Ankara'daki Tâceddin Sultan ile bir alakaları bulunmamaktadır³¹.

Şeyh Tâceddin Mustafa'nın doğum ve ölüm tarihleri bilinmediği için mülâhazat hanesi açık tutulmakla birlikte, doğma büyüme Ankaralı olan, ilmiye sınıfına mensup, çeşitli medreselerde müderrislik yapmış, Bursa Kaplıca Medresesi Müderrisliğinden Ankara Müftülüğüne tayin edilen ve bu görevde iken 1018/1609 tarihinde Ankara'da vefat eden Tezkireci Tâceddin³²'in, Şeyh Efendi'nin babası olması büyük bir olasılıktır. Zira diğer tahminlere göre bu düşünce daha yüksek bir ihtimal olarak karşımızda durmaktadır. Şayet bu tahminimiz doğru ise, Tâceddin Mustafa'nın XVII. yüzyılın ilk

26 Satoğlu, Abdullah, **Kayseri Ansiklopedisi**, Ankara 2004, s.427.

27 Aşkar, Mustafa, *Agt.*, s. 1.

28 Abdullah Satoğlu, Halvetî Şeyhi İbrahim Tâceddin'in ölüm tarihini 860/1455 olarak bildirmektedir. Burada verilen bilgilere göre halen kendi adıyla anılan Tâceddin Mahallesi Etiler İlkokulu avlusundaki türbesinde yatmaktadır(Satoğlu, Abdullah, *Age*, 427). Türbesinin yanında bulunan camisi 1937'de satılmış ve yerine Etiler İlkokulu yapılmıştır(Ünlü Şahsiyetler, **Kayseriliyim. Com ve net sitesi**). Kayseri vâkif gedik defterinde verilen bilgilere göre Tâceddin Camii'nin geniş vâkif malları ve gelir kaynaklarının bulunduğu anlaşılmaktadır (BOA/Cevdet-Evkâf:10670).

29 Mezarı Darende'dedir. Osman Hulusi Efendi(1914-1990)'nin annesi,es-Seyyid Hasan Fevzi Efendi'nin eşi Fatma Hanım(1878-1945) İbrahim Tâceddin-i Velî'nin soyundan gelmektedir(Palakoğlu, İsmail, **Gönüller Sultanı es-Seyyid Osman Hulusi Efendi**, Ankara 2005, B.2, s.16,23). Arşiv kayıtlarına göre Darende/Telin Köyü'nde Şeyh Tâceddin evlâdından Şeyh Kuşak Zaviyesi'ne zaviyedar tayin edildiğine dair bir tevcih kaydı bulunmaktadır (BOA/Cevdet-Evkâf 1213: 17928).

30 Karamanî Tâceddin Efendi, Şeyhi Abdullatif-i Kudsi(786/1384-856/1452)'den icazet almış, şeyhinin vefatından sonra Zeyniye Dergâhı postuna oturmuş ve 16 yıl şeyhlik yapmıştır(**Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri**, İstanbul 1989, Çağrı Yayınları, C.2, s.63,80; Kara, Mustafa, **Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler 1**, Bursa 1990, s.98-100).

31 Benzer açıklamalar için bkz. Erdoğan, Abdülkerim, **Unutulan Şehir Ankara**, Ankara 2004, s.375-376.

32 Tezkireci Tâceddin Ankara'da doğmuş, Kadızâde'nin hizmetine intisap etmiş, 983/1575 tarihinde Kadızâde'nin Sadr-ı Rum olmaları üzerine tezkirecilikten ayrılarak ilmiye sınıfına intikal etmiştir. Önce 40 akçe ile Silivri Medresesi'ne müderris olmuş, 1001/1592 senesinde Burgaz'da Mehmet Paşa Medresesine geçmiştir. 1004/1595 Zilkadesinde Rodos Fetvası'na tayin edilmiş ise de kabul etmediği için azledilmiştir. 1008/1599 Recebinde Edirne Dâru'l-hadisî in'âm olunmuştur. 1010/1601 Şabanında Hayreddinzâde Abdullah Efendi yerine Ankara Fetvası tevcih olunmuştur. 13 Şevvalinde azl olunup selefi iade edilmiştir. 15 Zilkadesinde Kara Habip yerine Bursa'da Kaplıca Medresesi inayet olundu. 17 Cemaziyelülâsında Abdullah Efendi yerine tekrar Ankara Fetvası tefviz olundu. 1018/1609'da vefat etti. Müftülük görevi Ankaralı Yahya'ya verildi. Tezkireci Tâceddin hüsn-ü hal ile meşhur, fıkıhta ser efrâz-ı salâh ve iffetle mümtaz idi (**Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri**, İstanbul 1989, Çağrı Yayınları, C.2, s. 96,531-532).

yarısında Bursa'dan Ankara'ya geldiği tezine ve halkın yaygın kanaatine de uygun düşmektedir³³. Diğer taraftan babası Ankaralı olduğu için, Şapolyo'nun ifadesinin aksine³⁴, doğru ve haklı olarak Ankaravî mahlasını kullandığı da ortaya çıkmaktadır.

Tahminimizi doğrulayan bu hususlara rağmen yanılma ihtimalini açık tutmamızın sebebi, daha sonra bu konu üzerinde çalışma yapacak araştırmacıları şartlandırmamak ve Şeyh Efendi'nin vefatının kesin tarihi bilinmediği ve 1130/1717'de Taceddin Mustafa türbesine türbedar olarak tayin edilen Abdurrahman³⁵'in ilk türbedar olup olmadığı da belli olmadığından, alışılmış kuşaklar arası mesafeden baba ile oğlun ölüm tarihlerinin daha uzun görülmesindendir.

b. Tâceddin-i Velî'nin Ankara'ya Gelişi

Enver Behnan Şapolyo'nun Tacî risalesinden aktarma yaparak belirttiği gibi silsilenamede Şeyh Mustafa Tâceddin'in Bursa'dan Ankara'ya geldiği açıkça belirtilmektedir³⁶. O halde Şeyh Tâceddin-i Velî'nin Bursa'dan Ankara'ya geldiğinde hiç kuşku yoktur. Açıklanması gereken nokta Şeyh Efendi'nin nereden geldiği değil, ne zaman Ankara'ya geldiğidir.

Gerek Osmanlı ve gerek Vâkıflar Genel Müdürlüğü arşivlerinde bulunan belgelerde, Tâceddinzâde Mustafa'nın camii ve zaviyesini, Hamamönü mevkiinde Tekke Ahmet Mahallesinde Şeyh Paşa Zaviyesi yerine yaptırdığı kayıtlıdır. Osmanlı Arşivi'ndeki belgede *"Tekke Ahmet Mahallesi Şeyh Paşa Zaviyesinde bina eylediği cami-i şerif ve zaviyesi vakfı"*³⁷ ndan, Vâkıflar Arşivinde bulunan atik şahsiyet kayıt defterinde *"Ankara'da Tekke Ahmet Mahallesinde bulunan Şeyh Paşa"*³⁸ Zaviyesi derununda Tâceddinzâde Mustafa Efendi'nin cami-i şerifi ve zaviyesi vakfı"³⁹ ndan bahsedilmektedir. Burada karşımıza bir soru daha çıkmaktadır. Şeyh Paşa Zaviyesi'ne ne olmuştur da, Şeyh Tâceddinzâde Mustafa buraya yenibaştan camii ve zaviye yaptırmıştır?

Şerafettin Turan sonradan basılan bir konferansında, *"1610'lu yıllarda Karakaş Ahmet diye bir Celali Ankara'yı kuşatır. İsteddiği parayı alamayınca surlardan içeri girer ve Anafartalar Caddesi'nden başlayarak Samanpazarı'ndan Karacabey Külliyesi'ne kadar uzanan bir çizginin sağında kalan bütün yerleri yakıp yıkar. Onun harap ettiği bu yerleri onarmak için Ankaralılar 40-50 yıl uğraşmak ve gerekli parayı bulmak zorunda kalırlar"*⁴⁰ der. Buradan anlaşılıyor ki, Şeyh Paşa Zaviyesi Karacabey Külliyesi'ne kadar uzanan bütün Hacettepe semti ile birlikte 1610'larda yanmış ve arsa haline gelmiştir. Diğer taraftan Ankara merkezinde Bazâr-ı Ganem çarşısında Arslan Ağa ibni Muslu tarafından

33 Aşkar, Mustafa, Agt, s. 1-2.

34 Enver B. Şapolyo, *"Şeyh Tâceddin Ankaralı değildi. Bursa'dan Ankara'ya geldiği silsilenamede kayıtlıdır"* demektir (Şapolyo, E. Behnan, Agm, s.23).

35 BOA/Cevdet-Evkâf 1270: 10201

36 Şapolyo, E. Behnan, Agm, s.23.

37 BOA/Cevdet-Evkâf 1270: 10201.

38 Şeyh Paşa, türbesi Polatlı/Hacı Tuğrulbey Köyü'nde bulunan Hacı Ertuğrul Baba'nın evlâdındandır(Fuat Bayramoğlu, **Hacı Bayram-ı Velî Yaşamı-Soyu-Vakfı (Belgeler)**, Ankara 1983, C.II, s.29.

39 VGMA,(Atik Şahsiyet) Rabi-Sani Asker 1270: Def. 411, Sayfa 77, Sıra 1076.

40 Turan, Şerafettin, "Osmanlı Dönemi Ankara'sı", **Ankara Konuşmaları**, Ankara, Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayını, s.53-61.

yaptırılan ve vakfıyes⁴¹ 1075/1665 tarihini taşıyan Muslu Paşa Hanı gelirinden Tâceddin Camii'ne yardım yapılması öngörülmektedir⁴². Bu demektir ki, camii başta olmak üzere Tâceddin Külliyesi 1665'lerden önce inşa edilmiş ve hizmete açılmıştır. Bu durumda, Şeyh Tâceddin Mustafa'nın sözkonusu tarihten önce Ankara'ya gelmiş olduğu ve buraya camii ve zaviyesini 1610 ile 1665 yılları arasında yaptırdığı anlaşılmaktadır.

İlk türbedar olup olmadığı kesin olmamakla beraber, Abdurrahman isminde bir şahsın 1130/1717'de Şeyh Tâceddin Mustafa'nın türbesine türbedar tayin edildiğini dikkate aldığımızda, en azından bu tarihten önce camii ve zaviyenin inşa edilip hizmete açıldığını ve Şeyh Efendi'nin vefat etmiş olduğunu söyleyebiliriz. Hatta binaların hizmete açılmasından sonra Şeyh Efendinin Tacî Evrâdî'nı hazırlayacak, risalesini 1147/1734'de⁴³ yazacak ve divanını oluşturacak kadar zamanının olduğunu da rahatlıkla belirtebiliriz.

Elimizde söylediğimiz bu hususları kanıtlayan ve kesin tarih bildiren şimdilik başka belgeler ve deliller olmasa da, yaptığımız bu tahliller ışığında, Şeyh Tâceddin Mustafa Efendi'nin Ankara'ya 1650'lerden önce geldiğini ve XVII. yüzyılın ilk yarısında Tâceddin Külliyesi'nin yapılaşmasını tamamlayarak vakfını oluşturduğunu ve müessesât-ı hayriyeyi hizmete açtığını söylemek, sanırım artık yanlış olmayacaktır.

II. Tâceddin Külliyesi ve Sağlanan Gelirler

a. Tâceddin Külliyesi

Gerek mimarî özellikleri ve gerekse kullanılan malzemeler ve hepsinden daha önemlisi türbe kapısının üzerindeki II. Abdulhamid'in tuğrası altında yer alan dört satırlık kitabeden mevcut yapıların XIX. yüzyılın son senelerinde inşa edildiği anlaşılmaktadır. Burada cevaplandırılması gereken soru, bu yapıların önceki hallerinin nasıl olduğu ve kim tarafından ne zaman yapıldığıdır.

Tâceddin Külliyesi binalarının ilk inşasının XVII. yüzyılın ilk yarısında yapıldığını tahmin ettiğimizi yukarıda ifade etmiştik. Binaların ilk şekillerinin nasıl olduğu, hangi tür malzeme ile inşa edildiği, mimari şekilleri ve ihtiva ettiği birimler hakkında maalesef bugün itibarıyla ayrıntılı bilgiye sahip değiliz. VÂkıflar Genel Müdürlüğü, Abide Dairesi'ndeki tescil dosyasında bulunan Sanat Tarihçisi Ekrem Şentürk'ün 28.01.1963 tarihli raporunda, "*camii ilk şeklinin toprak ve ahşaptan ibaret olduğu*" yazılıdır⁴⁴. Ekrem Şentürk, kaynak göstermeden yaptığı bu tespitten sonra, II. Abdulhamid döneminde yapılan bugünkü camiin mevcut durumunu anlatmaktadır.

Ulaşabildiğimiz belgeler itibarıyla cami, türbe ve zaviyenin onarımına dair ilk belgeler,

41 VGMA/Arslan Ağa ibni Muslu Vakfıyesi 1075: Def.1964, Sayfa 389, Sıra 316.

42 Özdemir, Rifat, XIX: Yüzyılın İlk Yarısında Ankara (Fiziki, Demografik, İdari ve Sosyo-Ekonomik Yapısı 1785-1840), Ankara 1896, s.35.

43 Şapolyo, E. Behnan, Agm, 23.

44 Şentürk, Ekrem, "Tâceddin Camii ve Çeşmesi", VGM/ABIYAP 1963: Tescil Dosyası 12016.

II. Abdulmecid (1839-1861) dönemine rastlayan 1261/1845 tarihini taşımaktadır. Bu belgelerde tamire muhtaç olan birimler sıralanırken camii, türbe, dergâh ve derviş odalarından söz edilmektedir. Ankara İmar Meclisi'nin 2 Şaban 1261/1845 tarihli mazbatasında, *"Ankara'da defin-i hâk-ı 'ıdırnâkı feyz olan Hacı Bayram-ı Veli kaddese sırrahu'l-celî hazretlerinin ve Tâceddin-i Veli hazretlerinin türbe-i şerif ve cami-i şerifleriyle Mevlevî Tekkesi'nin mürûru eyyâm ile ba'zı mahalleri harâb olmuş ve ba'zı mahallerinin dahi tevsi' ve termimiyle ba'zı ebniyenin ilâve-i inşası icâb etmiş olduğundan"* bahsedilmektedir⁴⁵. Aynı belgenin Tâceddin Külliyesi ile ilgili bölümünde ise şu hususlar yer almaktadır: *"...Tâceddin-i Veli hazretlerinin dahi hânigâh-ı feyz-i iktinahları tamiri ile türbe-i şerifinin bi'l-icâb tevsi'i ve ilavesi; iktiza eden fevkânî iki oda ve tahtânî bir kahve ocağını müştemil "kasr-ı ebniye" inşası ile fukarâ odası ve taşra(daki) türbenin ta'miri"*⁴⁶ denilmektedir.

Belgede yer alan bu bilgilerden her dergâhta olması gereken hanigâh binası, derviş odaları, aynı zamanda zikirhane olarak da kullanılan camii, bu belgede tamire ihtiyaç göstermediği için zikredilmeyen mutfak ve taamhane, şadırvan, çeşme, lavabo, külliye'nin banisine ait türbe, bu yerle alakası olan kimselerin defnedildiği hazire gibi birimlere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Burada saydıklarımıza ilaveten şeyh efendinin aile fertleriyle birlikte ikamet ettiği haremlik (meşruta-Lojman) ve misafirlerin kabul edilip ağırlandığı, çay kahve ısmarlandığı sohbetler edildiği selamlık (bir bakıma şeyh efendinin ofisi diyebileceğimiz) binaların da bulunması gerekir.

Belgelerin tetkikinden sözü edilen yapıların onarıma ihtiyacı olduğu, vatandaşlar ve ilgililer tarafından Ankara İmar Meclisi'ne iletilmiş, bu istek doğrultusunda Hüseyin, Süleyman ve Mustafa isimlerindeki mühendislerden oluşan bir teknik heyet görevlendirilmiş, bu teknik heyetin bakım ve onarımın gerekli olduğuna dair tuttukları 29 Muharrem 1261/1845 tarihli rapor üzerine⁴⁷, Vali Paşa'nın başkanlığında toplanan İmar Meclisi, 2 Şaban 1261/1845 tarihinde konuyu görüşerek olumlu mütalaa ile karar altına almış ve gereği yapılmak üzere Sadaret'e arz etmiştir⁴⁸.

Gerek meclis kararından ve gerekse Ankara İmar idaresi mühendislerinin raporlarından bu tarihe kadar Tâceddin Dergâhı selamlık binasının olmadığı, ancak ihtiyaca binaen inşasının gerektiği anlaşılmaktadır⁴⁹. Bu belgelerde istenilen onarım basit bir tamir ve restorasyondan ibaret değildir. İnsanların gönlünü aydınlatan, manevi feyiz kaynağı olan hanigâhın tecdidi, türbenin genişletilmesi ve gereken ilavelerle yenilenmesi, misafirlerin kabul ve ağırlanması için üst katta iki oda, girişte bir kahve ocağı, kiler ve servis odasının yer alacağı küçük bir köşk (kasr-ı ebniye) inşa edilmesi istenmektedir. Daha sonra üzerinde duracağımız üzere, yeni baştan yaptırılması istenen bu bina diğer onarımlarla birlikte inşa edilerek şeyh efendinin hizmetine sunulmuştur. Günümüzde bu yapı M. Âkif Ersoy Müzesi olarak kullanılmaktadır.

Eşref Edibin, M. Âkif'in ikametine tahsis edilen ve içerisinde İstiklâl Marşı'nı

45 BOA/Cevdet-Evkâf 1261: A.MKT, 26/74-2.

46 BOA/Cevdet-Evkâf 1261:A.MKT, 26/74-2.

47 BOA/Cevdet-Evkâf 1261: A.MKT, 26/74-1.

48 BOA/Cevdet-Evkâf 1261: A.MKT, 26/74-2.

49 BOA/Cevdet-Evkâf 1261: A.MKT, 26/74-2; BOA/Cevdet-Evkâf 1261:26/74-1.

yazdığı binayı tarif ederken anlattığı hususlarla belgede verilen bilgiler tamamen örtüşmektedir. Bu selamlık binasını anlatırken Eşref Edib aynen şöyle demektedir: *"Dergâh deyince dervişler, âyinler hatıra gelmesin. Eşraftan birinin âdeta selâmlık dairesi. Ufak bir köşk gibi muntazam yapılmış. İçi dışı boyalı. Döşenip dayanmış, güzel ve geniş bir bahçesi var. Türlü türlü meyvalar. Önünde bir şadırvan, şırıl şırıl sular akıyor"*⁵⁰.

Arşiv belgelerinde geçen başka bir ifadeden, Tâceddin Külliyesi'nin vakfiyesi olmadığı gibi⁵¹ dervişlerin taamiye bedelinden başka gelirlerinin de bulunmadığı anlaşılmaktadır. Belgede, *"Taamiye-i fukarâdan maade vÂkifları olmadığı cihetle bunca vakitten beri termimâtı lâzımelerine bakılamadığından gittikçe müşrif-i harâb ve bâhusus bu esnalarda gerek daire-i hanigâh ve gerek mergadı şerife-i feyzi iktinâhları ansızın münhedim olmak derecesinde virân ve bî yabân olmuştur"*⁵² denilmek suretiyle hem eserlerin ne kadar harap olduğu, hem de binaları tamir için Tâceddin Külliyesi'nin vÂkif geliri bulunmadığı açıkça ifade edilmektedir. Aynı konuda Ankara İmar Meclisi kararında da benzer ifadeler kullanılmaktadır. Onarıma ihtiyacı olan Hacı Bayram-ı Velî, Tâceddin Sultan ve Cenâbı Ahmed Paşa külliyesi dâhilinde bulunan Mevlevihâne zikredildikten sonra şöyle devam edilmektedir. *"Mürûru eyyâm ile ba'zı mahalleri harâbolmuş ve ba'zı mahallerinin dahi tevsî' ve termimiyle ba'zı ebniyenin ilâve-i inşâiyesi icâbetmiş olduğundan ve bunların ta'mirâtına meşruta vÂkifları(vÂkif gelirleri))olmadığından"*⁵³ bahsedilmektedir.

Her iki belgede de tamir ve termim için gereken paranın ülke genelinde başlatılan imar faaliyetleri çerçevesinde başka kalemlerden karşılanması istenmektedir. Bu eserlerin böyle harap ve perişan bir vaziyette bırakılarak keramet sahibi bu aziz şahsiyetlerin ruhaniyetinin rencide edilmemesi ve ahalinin bu konudaki hassasiyetlerine uyulması istenmekte; yapılması iktiza eden onarım ve inşaatların tamamlanması halinde, burada bulunan fukaranın devletin bekası için dua edecekleri anlatılmaktadır.

Hazırlanan keşif defterlerine göre, Hacı Bayram-ı Velî türbesinin onarımı ve camiin noksan olan çerçevelerinin değiştirilmesi ile Mevlevî Tekkesi'nin tamir edilmesi, dervişlerin ve misafirlerin binek hayvanları için yenibaştan ahır inşa edilmesi dâhil; yukarıda anlatmaya çalıştığımız Tâceddin Külliyesi onarım ve inşa faaliyetleriyle birlikte toplam maliyetin 25.381 kuruşa ulaşacağı hesaplanmıştır⁵⁴.

VÂkifların tamirat için gelirlerinin bulunup bulunmadığı konusunun Sadaret talimatları doğrultusunda araştırılmasından sonra, gereği yapılmak üzere söz konusu onarımların yapılması ve yenibaştan inşa edilecek binaların biran önce bitirilmesi amacıyla keşif dosyaları konunun esas sahibi olan Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'ne 26 Zilkade 1262/1845'de intikal ettirilmiştir⁵⁵.

Keşif ve onarım dosyalarının Evkâf Nezâreti'ne intikalinden dokuz yıl sonra bir şikâyet üzerine Tâceddin Dergâhı'nın teftişini yapan Nezâret Müfettişi es-Seyyid Mehmed

50 Eşref Edib, **Mehmed Âkif, Hayatı-Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları**, İstanbul 1960, B.2, C.I, s.152.

51 BOA/Cevdet-Evkâf 1270: 10201.

52 BOA/Cevdet-Evkâf 1261: A.MKT, 26/74-1.

53 BOA/Cevdet-Evkâf 1261: A.MKT, 26/74-1.

54 BOA/Cevdet-Evkâf 1261: A.MKT,1,2.

55 BOA/Cevdet-Evkâf 1261: A.MKT, 30/97.

Saadeddin'in düzenlediği 27 Rebiyulevvel 1270/1853 tarihli raporda "...zaviye-i mezkure el-yevm mevcut ve ma'mur olub, ikiyüz elli altı (1256) senesi ibtidasından altmışsekiz (1268) senesi gayetine değin lâzım gelen muhasebesi rü'yet olunarak defter-i mumziyesi ilerüde takdim kılınacağı"⁵⁶ anlatılmaktadır. Bu durumda, 1850'lerde dergâhın bakım ve onarımlarının yapıldığı, selamlık binasının inşaatının tamamlandığı, mutfâğın kaynadiğı, gelirlerin tahsil edildiği, harcamaların yapıldığı ve muhasebe kayıtlarının tutulduğu, bir bütün halinde Tâceddin Külliyesi'nin hizmete açık olduğu anlaşılmaktadır.

Nitekim XIX. yüzyılın son senelerinde yapılan esaslı onarımdan önce mutadı olduğu üzere II. Abdulhamid'in çektiği fotoğrafta selamlık binası açıkça görülmektedir⁵⁷. Bu fotoğrafta selamlık/ "kasr-ı ebniye" binasından başka çatılı bağdadi bir camii, ahşap bir minare, selamlık binası bahçesinden geçilen taamhane mutfak veya derviş odaları olduğunu tahmin ettiğimiz çatılı ve tek katlı güneyden kuzeye doğru uzanan bir başka yapı, minarenin hemen arkasında bir çatı daha fark edilmekte ise fonksiyonunu tespit etmek mümkün görülmemektedir. Selamlık binasının batısında âdetâ odunluk-kömürlük gibi gözüken bir sundurma şeklinde bir yarım çatı daha fark edilmektedir. Bütün çatılardaki kiremitler alaturkadır. Minarenin şerefiye korkulukları üzerinde kandillikler fark edilmektedir. Bugün sadece güney illerimizde bazı minarelerde olduğu gibi şerefiye üzerinde şemsiyevarî bir şapka bulunmaktadır.

Basit bir gözlemlerle mevcut yapıların fotoğrafta görülenlerden çok farklı olduğu hemen anlaşılmaktadır. II. Abdulhamid kendi özel serveti olan Hazine-i Hassa'dan tahsis ettiği 60,000 kûsur kuruşla⁵⁸, 1310-1319 tarihleri arasında camii, minare ve türbe yıkılarak temelden itibaren yenibaştan yapılmıştır. Bu durum, eski yapılarla yeni binaların mukayesesinden, süreli yayınlarda yer alan haberlerden ve Türbe kısmına giriş kapısının üzerinde bulunan şu kitabeden anlaşılmaktadır.

Tâc-dâr-ı tâc-dârân Hazret-i Sultan Hamid
 Yaptı bu dergâhı Tâceddin-i tahsine sezâ
 Söyledi Câhid kulu lafzen tamâm târihin
 Bin üç yüz ondokuzda oldu bu camî binâ
 Hulûsî 1319/1901⁵⁹

Boyuna dikdörtgen plânda inşa edilen camii, tamamen kesme taş kaplama olarak yapılmış beden duvarlarındaki pencereler ve kapı kemerlerinin şekli, eserin çok geç devre ait olduğunu göstermektedir. Camiinin beden duvarlarındaki işçilik ve organlarındaki inşa tarzı XIX. yüzyıl sonu ve XX. Yüzyıl başındaki mimarî tarzı

56 BOA/Cevdet-Evkâf 1270: 10201.

57 Ankara'da kâin Tâceddin-i Veli hazretlerinin camii ve türbe-i şerifesi fotoğrafı (IRCİCA. 90431/19).

58 Rumi 29 Mart 1309/Hicrî 23 Ramazan 1310 Pazartesi, Günlük Sabah Gazetesi, Numara: 1309, Sayı: 13507, s. 1 (Bayazit Kütüphanesi/Tarik Us Koleksiyonu; IRCİCA, Arşivi).

59 Bir cahil kitabeyi yaldızlarken bazı harf ve noktaları yok etmiştir. Belgelere inilmeden gerçekten kitabeyi doğru okumak zorlaşmıştır. Gerek bu sebepten ve gerekse kimseyi rencide etmek gibi bir niyetimiz olmadığı için yazar ve eser adı zikretmiyorum. VÂkiflar Genel Müdürlüğü tescil fişi, aynı kurumun yayını olan **VÂkif Abideler Kitabı** ve Türk Tarih Kurumu'nun isteği üzerine **Ankara Kitabeleri** adlı çalışmayı yapan M. Yusuf Akyurt dâhil bizden önce Tâceddin Külliyesi'nden bahseden hiç kimsenin bu kitabeyi doğru okuduğunu görmedim. Sırf bu dipnotu, en ufak bir dikkâtsizliğin nelere yol açabileceğine vurgu yapmak için düştüm.

yansıtmaktadır⁶⁰. Camii gibi mabedin batı tarafında yer alan türbe ve minare de Ankara ve yöresine mahsus kırmızı andezit taşından yapılmıştır. Genel teamülün aksine, Abdulhamid döneminin Ankara valilerinden olan Abidin Paşa (1843-1906)'nın valilik yıllarında tamamlanan minarenin şerefeden üstü ve alem istinatgâhı da kırmızı Ankara taşıdır.

Hacı Bayram Camii gibi, Tâceddin Camii de zaviyeli mescitlerdendir. Külliye içerisinde bulunan Tâceddinzâde-i Velî türbesi sebebiyle Ankara'da bulunan on bir ziyaret yerinden, Hacı Bayram-ı Velî türbesinden sonra ikinci derecede ziyaret edilen manevî mekânlardandır⁶¹. Haftada veya on beş günde bir yapılan zikirler camii içerisinde yapılmıyordu. Türbede iki sanduka bulunmaktadır. Bunlardan birisi, kız ve erkek çocuğu bırakmadan vefat eden⁶² vâkıf Şeyh Tâceddin Mustafa'ya, diğeri de kendinden önce öldüğü söylenen⁶³ oğluna aittir⁶⁴. Cenazeliklere halı altında kalmış bir ahşap kapak açılarak inilmektedir.

Bağdadî kubbeli türbeyi içine alacak şekilde yapılan ek binanın zikirhane olduğunu söyleyenler varsa da⁶⁵ bu doğru değildir. Bu kısım, 1970'lerden sonra camii genişletmek için cami derneği tarafından yaptırılmıştır. Hatta iki mekân arasında bütünlüğü sağlamak için, minberin batısında bulunan esas camii penceresinin alt kısmı, eski eseri tahrip pahasına kırılarak, türbenin güneyinden yeni bölüme geçiş sağlanmıştır⁶⁶.

Külliye sahası hakkında kesin şeyler söylemek için, Osmanlı dönemi tapu kayıtları ve Cumhuriyet dönemi şehir imar plânları üzerinde geniş bir şekilde durmak gerekir. Kismet olursa ileride bunu yapmaya çalışacağız. Şimdilik, Hacettepe Üniversitesi'nin yaptığı istimlaklerden sonra tahribatın büyük olduğunu ve ilk şehir imar plânlarında hazire olarak görülen camiin doğu girişindeki mezarlığın yok edildiğini söylemekle yetinelim. Esas itibarıyla hazirelerde külliye yapıtıran baninin yakınları ile orada görev yapan imam, hatip, şeyh, türbedar gibi hademe-i hayratın defnedilmesi esastır. Camiinin güneyinde yer alan mezar taşlarında böyle bir şahsa ait herhangi bir kitabeye rastlanılmamaktadır. Okunan mezar taşlarından toplama bir hazire manzarası ortaya çıkmaktadır. Hacı Bayram Camii çevre düzenlemesi sırasında orada bulunan mezarların buraya nakledildiği bilinmektedir. Bu konuda İbrahim Hakkı Konyalı, "*Buraya Hacı Bayram-ı Velî mezarlığı kaldırılırken birçok ölü kemikleri getirilerek açık çukurlara atılmıştır*."

60 VÂkıf Abideler Kitabında, camii plânı, fotoğraflar ve yapıda kullanılan malzemeler hariç, tuğralı kitabenin okunuşu dahil verilen bütün bilgiler yanlıştır (VGM, *Türkiye'de VÂkıf Abideler ve Eski Eserler*, Ankara 1983, İlaveli II, Baskı, C.I, s.397-398).

61 *Ankara Vilâyeti Salmamesi* (Üçüncü defa), 1290, TTK. 29736, A.II, 2177 s. 100; (Onuncu defa), 1318, TTK. 29739, A.II/2180, s.128-129; *Salmame-i Vilâyet-i Ankara* 1320, TTK. 21968, A.I/60151, s. 136-139.

62 BOA/Cevdet-Evkâf 1270: 10201.

63 Aşkar, Mustafa, Agt. s.2.

64 Konyalı İbrahim Hakkı, *Ankara Camileri*, Ankara 1978, s.88.

65 Erdoğan, Abdülkerim, Age, s.375.

66 2006 yılında rahmetli olan ve Tâceddin Camii'nin 45 yıl dernek başkanlığını yapan televizyon tamicisi Ali amca, ölümünden bir ay kadar önce Hamamönü Caddesi üzerinde bulunan barakamsı dükkânında yaptığımız görüşmede; ihtiyaca kafi gelmeyen mevcut camii genişletmek amacıyla türbeyi de içine alan batı taraftaki yeni bölümü, 1970'den sonra yaptıklarını, iki bölüm arasında irtibat sağlanmadığı takdirde yeni mekânda imama uyan cemaatin namazının sıhhati konusunda münakaşa çıkması üzerine, ön pencerenin alt kısmını yıkarak kapı haline getirdiklerini, bu işi bizzat kendisinin yaptığını, yıkım işini gerçekleştirdiği gün Birinci Kibris Çıkarması'nın yapıldığını anlattı. Hatta bana, Tâceddin-i Velî ile ilgili daha önce bir öğretmenin yaptığı çalışmaları vereceğini söylemişti ve sözlerine, öğretmenin bir sonuca ulaşamadığını da ilave etmişti. Ömrü vefa etmedi. Allah rahmet etsin.

*Kemikler açıkta durmaktadır. Bu çirkin manzaranın izalesi temenni olunur*⁶⁷ demektir. Bu durum, esas Tâceddin haziresinin ortadan kaldırılan ve camiin doğu girişindeki mezarlık olduğunu düşündürmektedir.

Önceleri külliyein etrafı açıkken 1950'den sonra, dört tarafı yüksek taş bir duvarla çevrilmiştir. Külliyein bir parçası olan ve camiin giriş kapısının tam karşısında yer alan çeşme, çekilen avlu duvarının dışında kalmıştır. Sert Ankara taşından yapılan oluk arkılığına yerleştirilen beyaz mermer kitabeye göre külliye çeşmesi, Ser Attarzâde'nin zevcesi Fatma Hanım tarafından 1315/1897 tarihinde yaptırılmıştır. Yüzlerce benzeri gibi musluğundan su akmayan ve camii avlu duvarı dışına atılan çeşme bugün toprak altında kalma tehlikesiyle karşı karşıya bulunmaktadır.

Tarihî su kuyusu ve şadırvanın/ havuzun parçalanmış taşları, selamlık binası/M.Âkif Müzesi avlusu içinde kalmıştır. Kendisine uzanacak insafı bir eli beklemektedir.

b.Tâceddin Dergâhı'na Sağlanan Gelirler ve Muafiyetler

Tâceddin Külliyesi'nin Tâceddinzâde Mustafa'nın vakfı olduğu, ancak vakfiyesinin bulunmadığını daha önce belirtmiştik. Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti evrakı henüz tasnif edilerek araştırmacıların hizmetine sunulmadığı için, diğer hususlar gibi gelir kaynakları hakkında burada özet olarak sunacağımız bilgilerin eksiksiz olduğu kanaatine kimse varmamalıdır. Nihayetinde bizler, arşivlerde ulaşılabildiğimiz bilgileri sizlerle paylaşıyoruz.

Arşiv belgelerinin tetkikinden Tâceddinzâde Mustafa Vakfı'nın vakfiyesi olmadığı gibi, vâkif akarlarının da bulunmadığı anlaşılmaktadır. Arslan Ağa ibni Muslu'nun vakfı olan Koyunpazarı semtinde alan Muslu Paşa Hanı gelirlerinden kaynak transferi yapıldığı gibi⁶⁸ bazı mahallî vâkiflardan destek sağlandığı görülmektedir. Fakat bugüne kadar daha çok Ankara Vilayeti mahlulât gelirlerinden mutasarrıf paşaların yaptığı aktarmalarla giderler karşılanmıştır⁶⁹. Bu çerçevede, yetersiz kaldıkça çeşitli kalemlerden Tâceddin Zaviyesi'ne ayrılan tahsisatın miktarı yükseltilerek giderler ile gelirler arasındaki denge sağlanmaya çalışılmıştır. 15 Ramazan 1257/17 Ekim 1841 tarihli bir arzda, Tâceddinzâde-i Velî'nin Henek ahî iradı cüz'î kaldığından yükseltilmesinden bahsedilmektedir⁷⁰.

İrade-i şâhâne ile ihsan buyurulan ödenekler, 1259/1843 Teşrin-i ûlâ başından Şubat sonuna kadar her ay 500 kuruş olmak üzere toplam 2500 kuruş fukarâ ve dervişlerin maaş ve yemek giderlerini karşılamak üzere Ankara Mal Sandığı'nda toplanan Ankara vergi gelirlerinden, Tâceddinzâde Dergâhı şeyhi Osman Vâfi Efendiye imza karşılığı tutanaklarla ödenmiştir. Bu belgede aynı gerekçelerle Ankara Mevlevihane postnişinine aylık 734 kuruştan toplam 2670 kuruşun, Çorum'da bulunan Ethem Baba Tekkesi'ne de aylık 100 kuruştan toplam 600 kuruşun ödendiği kayıtlıdır⁷¹.

67 Konyalı, İ. Hakkı, Age, s. 90.

68 VGMA/Arslan Ağa İbni Muslu Vakfiyesi 1075: 1964, 389/316; Özdemir, Rifat, Age, s.35.

69 BOA/Cevdet-Evkâf 1257: 16329.

70 BOA/Cevdet-Evkâf 1257: 16329.

71 BOA/Cevdet-Evkâf 1260: 10029.

Bir başka belgede, Ankara damga mukataasından Tâceddin Dergâhı şeyhine günlük 15 sağ akçe şeyhlik ücreti ödendiği anlatılmaktadır⁷². Bu hatırı sayılır tahsisatların yanında, Ankara Eyâlet Valisi'nin Ramazan 1234/1818 ayına ait bir aylık gider defterinin tetkikinden; diğer müessesât-ı hayriyelerde gerçekleştirilen dini hizmetlerin desteklenmesi yanında; Vali Paşa'nın in'âmiye olarak, Tâceddin Camii'nde şifa-i şerifi tefsir edene 80 kuruş, dergâha 65 kuruş, imam ve müezzine 30 kuruş ihsanda bulunulduğu görülmektedir⁷³.

Şeyh efendinin yevmiye 15 akçelik maaşının haricinde, diğer tahsisatın sürekliliği var mıdır bilinmez ama, II. Mahmud (1808-1839)'un kendi vakfından ihsân-ı şâhâne olarak, Tâceddin Dergâhı'nın giderlerini karşılamak üzere her ay 200 kuruşluk tahsisâtı, istikrarlı bir gelir kalemini oluşturmaktadır. Bu konuda belgede aynen şunlar yazılıdır: *"Tâceddinzâde Hânigâhı'nın varidâtı olmadığından, hânigâhı şerife-i mezkur hademesi için taamiye olarak iki yüz elli iki (1252) senesi şehri Rebiyulâhîr gurrasında, Cennetmekân Sultan Mahmud Han-ı sâni tâbesarâh hazretlerinin evkâfı celilelerinden bâ irade-i seniyye, mahiye ikişer yüz kuruş taamiye tahsis olunmuştur"*⁷⁴. Belgelerde şeyhlik görevine tayin edilen şeyh efendilere, bu parayı tahsil edebilmeleri için ayrıca bir tevcih kararı çıkartıldığı yazılıdır⁷⁵.

Sadaret merkez evrakının tetkikinden, Tanzimat'ın ilanından sonra yukarıda geçici mahiyette gibi görülen yardımların kalıcı hale getirilmesi ve miktarının ihtiyacı karşılayacak seviyeye yükseltilmesi için valiliklere talimat verildiği anlaşılmaktadır⁷⁶.

Diğer taraftan Ankara'da, ticarî faaliyeti olamayan maneviyat ehline, Hacı Bayram-ı Valî ve Tâceddinzâde-i Velî gibi ulu kişiler yüzü suyu hürmetine, vergi muafiyeti getirilmiştir. Daha sonra vergi muafiyetinin bu iki mahallede oturan sakinleri de kapsayacak şekilde uygulama alanı genişletilmiştir. Kuşkusuz bu da dergâhlar için dolaylı bir destek anlamına gelmektedir.

Ankara Şer'îye Sicillerinde yer alan 5 Ramazan 1238/16 Mayıs 1823 tarihli bir fermanda, *"Tekke Ahned Mahallesi'nin ekser ahâlisi fukarây-ı dervişândan olduğu için, yeni ihdas edilen bazı vergilerden Tâceddin-i Velî hazretlerinin yüzü suyu hürmetine muaf tutuldukları"* bildirilmektedir⁷⁷.

Bu mahallelerde oturanların vergiden muaf tutulması ve bu yerlerde maneviyatı çok yüksek şahsiyetlerin kurduğu dergâhların ve türbelerinin bulunması, Hacı Bayram-ı Velî ve Tâceddin-i Velî mahallelerini hem ekonomik hem de maneviyat bakımından tercih edilen mekânlar haline getiriyordu⁷⁸. Herkes tarafından rağbet edilen bu mahallelerde oturan ve vergi muafiyeti de elde etmiş bulunan sakinlerin, bu dergâhlara yardım ettiklerini düşünmek, insan fıtratına uygun düşmektedir.

72 BOA/Cevdet-Evkâf 1243: 13730.

73 BOA/Cevdet-Dahiliye 1234:7003.

74 BOA/Cevdet-Evkâf 1270: 10101.

75 BOA/Cevdet-Evkâf 1270: 10201.

76 BOA/Cevdet-Evkâf 1257: 16329; BOA/Cevdet-Evkâf 1260: 10029.

77 Ankara Şer'îye Sicilleri (AŞS) 1238: Defter 228, Belge 164.

78 Özdemir, Rifat, Age, s. 266.

III. Tâceddin Dergâhı'nın Mensup Olduğu Tasavvuf Ekolü ve Görev Yapan Şeyh Efendiler

a. Tâceddin Dergâhı'nın Tarikat Ekolü ve Evrâd-ı Şerifler

Afyon Gedik Ahmed Paşa Kütüphanesi'nde bulunan Tâceddinzâde Mustafa'nın Arapça evrâd-ı şerifinin başında, Şâh-ı Nakşibendi şeyhi olduğuna dair Türkçe açık ifadelerle rağmen; Tâceddin Dergâhı, Celvetî/Tacî tasavvuf ekolüne mensup bir manevî eğitim kuruluşudur.

Evrâd'ın başında yer alan mukaddimede "*Kutbü'z-zamân ez-zübdetü'l-irfân Hazret-i Şâh-ı Nakşibendî, vâsıl-ı maarif-i yezdânî ve kâşif-i esrâr ve hazret-i şeyh-i meâb celle şânehu eş-Şeyh Mustafa Tâceddin bin Tâceddin, el-metfûn bi-Ankara kaddese sırrehü'l-azîzü'l-âlî evrâd-ı Şerifeleridir ki...⁷⁹*" ifadesi geçmektedir. Tek kapak içerisinde altı risale bulunmaktadır. Üçüncü sırada bulunan Tâceddin Evrâd'ı'nı, burada geçen ifadelerle dayanarak tasnif heyeti "*Ankara'da metfun Şeyh-i Nakşibendî Mustafa Tâceddin Evrâd-ı Şerifesi (Arapça), Silsile-i Hâcegân ve Âdâbı⁸⁰*" şeklinde isimlendirmiştir. Çünkü üçüncü bölümde Tâceddin Mustafa Evrâd'ı ile başlayan risale, Nakşî silsilesi ve âdâbını anlatan bölümle devam etmektedir⁸¹. Ancak Nakşî silsilesi, Tâceddin Mustafa ile irtibatlandırılmamaktadır. Zannediyorum müstensih, sayıları birden fazla olan Nakşî Tâceddinler ile Tâceddin Mustafa'yı karıştırmaktadır. Bunlardan biri olan Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki "*Risale-i Tâceddin alâ Sülûki'n-Nakşîyye*" adlı Tâceddin an Muhammed Abdurrahim'in yazdığı risalenin mikrofilmni alarak tetkik imkânı buldum⁸². Bu risalede Nakşî Tarikatı usul ve erkânı anlatılmaktadır, fakat Ankaralı Tâceddin Mustafa ile hiçbir alakası bulunmamaktadır.

Buna karşılık, Osmanlı Arşivi'nde bulunan Teftiş raporunda, "*Nezâret-i Evkâf-ı Hümâyûn'a mülhak evkâftan Ankara'da vaki' Üsküdarî Aziz Mahmud Efendi hülefâsından müteveffa Tâceddinzâde Mustafa Efendi'nin Tekke Ahmed Mahallesi'nde Şeyh Paşa Zaviyesi'nde bina eylediği cami-i şerif ve zaviyesi vakfı⁸³*", Vâkiflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yer alan tevcih defterinde "...Ankara'da Tekke Ahmed Mahallesinde vaki' Şeyh Paşa Zaviyesi'nde Üsküdarlı Aziz Mahmud Efendi hülefâsından merhum Tâceddinzâde Mustafa Efendi'nin cami-i şerifi ile zaviyesi vakfı⁸⁴" ifadeleri açıkça yer almaktadır.

Yanlış olması mümkün olmayan bu arşiv kayıtlarının yanında, ulaşabildiğimiz eski ve yeni kaynaklarda da Tâceddin Dergâhı'nın Celvetiyye tasavvuf ekolüne mensup olduğu yazılıdır. Celvetî tacı on üç terkli olup, kubbesi siyaha yakın, koyu yeşildir. Ortasında aynı renk bir düğme bulunmaktadır. On üç rakamı on iki imam ve Hüdâyî hazretlerine işaretir. Tâcın tepesindeki düğme, Nübüvvet-i Muhammediyye'nin ifadesidir. Tâcın

79 Afyon Gedik Ahmed Paşa Kütüphanesi, 13907, s.30/a.

80 Afyon Gedik Ahmed Paşa Kütüphanesi, 13907, s. 1/a.

81 Afyon Gedik Ahmed Paşa Kütüphanesi, 13907, s. 30/a-39/a.

82 Risale-i Tâceddin alâ Sülûki'n-Nakşîyye, Süleymaniye Kütüphanesi, Nafiz Paşa 397.

83 BOA/Cevdet-Evkâf 1270: 10201.

84 VGMA (Atik Şahsiyet) Rabi-Sani Asker 1270: Def. 411, Sayfa 77, Sıra 1076.

destarı yeşil renklidir⁸⁵. Tâceddin-i Velî'nin Türbesi'ndeki tâcın dilimleri günümüzde yeniden yaptırıldığı için sehven on iki dilimli yapılmıştır. Ancak kubbe rengi siyah, destârı da yeşil olması yönüyle Celvetiyye tâcî tanımına uymaktadır⁸⁶.

Celvetiyye Tarikatı Hacı Bayram-ı Velî'nin kurduğu Bayramiyye'nin bir koludur. Halvetiyye ile Bayramiyye'nin birleşmesiyle tekâmül etmiştir. Hatta Nakşibendiyye'den de izler taşıdığı söylenir⁸⁷. Evrâd sahibi olması hasebiyle Tâceddinzâde Mustafa'nın tasavvuf ekolü Celvetî/Tacî'dir.

Bir sempozyum kitabının hacmini daha fazla zorlamamak için yayınlamayacağımız Tâceddin Evrâd-i Şerifesi'nden altı nüshanın mikrofilmlerini temin ettiğimizi daha önce söylemiştik. Bilindiği gibi "evrâd" kelimesi "vird" in çoğuludur. Allah'a yakınlaşmak için belirli zamanlarda ve belli miktarda yapılan duâ ve zikri ifade eder. Tasavvuf terimi olarak; bir pîr veya şeyh tarafından düzenlenmiş olan, tarikat mensuplarının her gün veya belirli zamanlarda okudukları, âyetler, salavat ve esmâdan oluşan duâ demetidir. Bizzat tarikat kurucuları tarafından tertip edilirler⁸⁸. Her tarikatın kendine has evrâdı vardır. Bunların uzunluğu, tekrar etme adedi farklıdır. Hatta bu farklılıklar aynı tarikatın kolları için bile söz konusudur. Evrâd ferdî olarak okunduğu gibi, tekkelerde zikir başlamadan önce şeyhin yönetiminde toplu olarak da okunabilir.

Tâceddin-i Velî Evrâdî'nin başında, sabah namazından sonra ruhâniyet-i Resulullah ve cümle ehlullah hâzır oldukları halde ihlasla okunacağı anlatılmaktadır. Bu şekilde okumaya devam edildiği takdirde insanların dünya ve ahiret saadetine erişeceği, tâun ve veba gibi bulaşıcı hastalıklardan korunacağı ve her türlü musibetlerden kurtulacağı ifade edilmektedir. Hatimede ise, sâlikin evrâdın okunması tamamlandıktan sonra elleriyle vücudunu mesh etmesi, üç kere ihlâs-ı şerif ve mu'avvizeteyn surelerini kıraat etmesi, üç yüz yâhut kırk bir kere yâ "Fettâh" ismi ile meşgul olması ve kelime-i tevhid devam edilmesi istenmektedir⁸⁹. Süleymaniye, Hacı Mahmud 4172'de kayıtlı olan evrâdda biraz daha ayrıntıya girilerek, duanın Fatıha ile bitirilmesi, Peygamberimizden başlayıp Tâceddin-i Velî'ye kadar bütün evliyaullahın ruhuna hediye edilmesi istenmektedir⁹⁰. Burada aktardıklarımızdan başka, Celvetî/Tacî tarikatının cami içerisinde yapıldığını söylediğimiz haftalık toplu zikirleri hakkında herhangi bir bilgi verilmemektedir.

Celvetiyye Tarikatı silsilesi, Hz. Ali'ye ulaştığı için cehrî zikri esas alan bir tarikattır. Bu tarikatın aslını "Kelime-i Tevhid" zikri teşkil eder. Ayrıca Halvetî sülûkunun esasları olan "esmâ-i seb'a" (Lâilâheillallah, Allah, Hû, Hak, Hay, Kayyûm, Kahhar) zikrinin büyük önemi vardır. Özellikle Hüdâyî'den sonraki dönemde Celvetî şeyhleri "esmâ-i seb'a" zikrini telkin etmişlerdir⁹¹. Tâceddinzâde-i Velî'nin de, manevî terbiye metodu olarak bu usulü takip etmiş olabileceğini düşünmek mümkündür.

85 Yılmaz, H.Kâmil, "Celvetiyye", DİA, İstanbul 1993, C.VII, s.274275.

86 Aşkar, Mustafa, Agt, s. 8.

87 Aşkar, Mustafa, Agt, s. 8.

88 Kara, Mustafa, "Evrâd", DİA, İstanbul 1995, C. XI, s. 533-535.

89 Konya Yazma Eserler Kütüphanesi, Akşehir 113; Bayram Sadı, Agm, s. 48,53.

90 Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud 4172, s. 9/a-9/b.

91 Aşkar, Mustafa, Agt, s.8.

b. Tâceddin Dergâhı'nda Görev Yapan Şeyh Efendiler

Enver Behnan Şapolyo'nun, Tâceddinzâde Mustafa'nın tasavvuf anlayışını anlatmak için kaleme aldığı makalesinde bir ayrıntıyı kaçıran nâkiller, Tâceddin Dergâhı'ndan icazet alan veya orada görev yapan şeyh çocuklarını, bu dergâhta şeyhlik görevi yapmışlar gibi, gerçek şeyh efendilerle birlikte kayda geçirmişlerdir⁹². Bu doğru değildir. Şapolyo makalesinde, şeyh listesini verdikten sonra, *"bu zatların bir kısmı şeyhin torunları ve bir kısmı da, dergâhta postnişinlik eden zevâtın adlarıdır"*⁹³ demektedir.

Bizim arşiv belgelerine dayanarak yaptığımız tespitlere göre Tâceddin Dergâhı'nda görev yapan şeyh efendiler şunlardır:

1)es-Seyyid Şeyh Mustafa Tâceddin bin Tâceddin Ankaravî : Doğum tarihi gibi ölüm tarihi de bilinmemektedir. Arapça olarak tertip ettiği evrâd-ı şerifine, yazdığı risalesine ve tertip ettiği Türkçe divanına bakılarak iyi bir eğitim gördüğünü, zahirî ve batini ilimleri tahsil ettiğini söylemek mümkündür. Ünâs ve zükur evlad bırakmadan vefat etmiştir⁹⁴. Evlenip çocuk sahibi olmuş mudur, bilmiyoruz. Eğer türbesinde bulunan ikinci sanduka söylendiği gibi oğluna ait ise⁹⁵, çocukları kendinden önce vefat etmiş olmalıdır. Tâceddin Külliyesi'ni yaptırıp vakfetmiştir. Kesin olarak Bursa'dan Ankara'ya geliş tarihi bilinmediği gibi, Dergâh'daki şeyhlik süresi de bilinmemektedir.

2)Gizli Şeyh Mehmed Efendi: Teftiş raporunda Tâceddinzâde Mustafa'nın geride erkek ve kız çocuğu bırakmadan vefat ettiği için ecânipten/dışarıdan Gizli Şeyh Mehmed Efendi'nin Dergâha Şeyh olarak tayin edildiği kayıtlıdır⁹⁶. Mehmed Efendi'nin vefatından sonra şeyhlik görevi, muhtelif tarihlerde beraat ile ekber ve erşed evladına intikal etmiştir. Müfettişin belirttiğine göre bu durum 1130/1717'ye kadar devam etmiştir. Bunlar kaç kişidir veya babadan oğla intikal şeklinde kaç kişi şeyh atanmıştır, şu an itibarıyla bilemiyoruz. Ancak, Şapolyo Bursa'dan geldiği için "Bursevî" olarak nitelediği Gizli Şeyh Mehmed Efendi'nin vefatından sonra oğlu Şeyh Mehmed'in posta oturduğunu söylemektedir⁹⁷.

3) Gizli Şeyh'in oğlu Şeyh Mehmed Efendi.

4) Türbedar Abdurrahman Efendi (Göreve atanma tarihi 1130/1717): Abdurrahman'ın ilk türbedar olup olmadığı bilinmemektedir.

5) Abdurrahman'ın oğlu Pîr Mehmed Efendi (Türbedarlığa atanma tarihi 1159/1746).

6) Zaviyedar Seyyid Şeyh Mehmed Efendi (ö.1161/1748): Elinde beraatı olmaksızın

⁹² Bayram, Sadı, Agm, s.47; buradan naklen Aşkar, Mustafa, Agt, s.8.

⁹³ Şapolyo, E. Behnan, Agm, s.24.

⁹⁴ BOA/Cevdet-Evkâf 1270: 10201.

⁹⁵ Konyalı, İbrahim Hakkı, Age, s.88.

⁹⁶ BOA/Cevdet-Evkâf 1270: 10201.

⁹⁷ Şapolyo, E. Behnan, Agm, s. 23.

zaviyedar olan es-Seyyid Şeyh Mehmed Efendi'nin 1161/1748'de vefat etmesi üzerine, öteden beri türbedar olanların aynı zamanda zaviyedar da oldukları dikkate alınarak teamüle uyulmuş, aynı tarihte zaviyedarlık görevi de Türbedar Pîr Mehmed'e tevcih edilmiştir.

7) **Pîr Mehmed'in oğlu Şeyh Osman (1188/1774):** Kasr-ı yed ile Pîr Mehmed'in görevden çekilmesi üzerine türbedarlık ve zaviyedarlık görevi 1188/1774 senesinde oğlu şeyh Osman'a geçmiştir.

8) **Şeyh Seyyid Mustafa bin Hacı Osman (1209/1794):** Pîr Mehmed'in oğlu Şeyh Osman'ın bilâveled/çocuksuz vefatı üzerine görev el değiştirmiş, 1209/1794'de Şeyh Seyyid Mustafa'nın oğlu Hacı Osman'a geçmiştir.

9) **Seyyid Şeyh Ahmed bin Seyyid Mehmed (1220/1805):** Teftiş raporunda Hacı Osman'ın çocuksuz vefatı üzerine türbedarlık ve zaviyedarlık görevinin karındaşı oğlu Seyyid Şeyh Ahmed bin Seyyid Mehmed'e geçtiği yazılıdır⁹⁸. Ancak Şeyh Osman Vâfi'nin 1243/1827 tarihli tevcih kararında, şeyhlik görevi Şeyh Mehmed'in ölümü üzerine oğlu Şeyh Ahmed'e geçtiği, Ahmed'in vefatından sonra kardeşi Şeyh Osman (Vâfi)'a intikal ettiği açıkça belirtilmektedir⁹⁹. Ya Müfettiş es-Seyyid Mehmed Saadeddin'in bir zuhulü sözkonusudur veya Hacı Osman'dan Şeyh Ahmed'e geçen sadece türbedarlık ve zaviyedarlıktır. Ahmed'e şeyhlik babası Mehmed'den geçmiştir.

10) **es-Seyyid Şeyh Osman Vâfi (1243/1827):** Seyyid Şeyh Ahmed vefat ettiğinde es-Seyyid Süleyman Neş'et ve es-Seyyid Ahmed Şemseddin isimlerinde seyr u sülûkunu tamamlamış reşid iki oğlu olduğu halde, görevin aileden ekber evlada geçeceğine ilişkin teamül üzerine şeyhlik görevi 19 Safer 1243/24 Temmuz 1827 Cuma günü kardeşi Osman Vâfi Efendiye geçmiştir¹⁰⁰.

Bir ara "hilâf-ı rıza harekete ibtidâr eylediği" gerekçesiyle Kayseri'ye sürgüne gönderilmiş ise de; "Tâceddin Şeyhi Osman Efendi'nin Ankara'da 'ıyâl ve evlatları mahzunü'l-kulûb ve kendisi dahi nâib-i müstağfirbirle ıslâh-ı nefis olarak şâyân-ı âtifet ve sezâvâr-ı 'inâyet-i âli olduğu zâhir revnûmûn olduğuna binaen, rahmeten lihâlihîm aff u itlâkına emr-i âlişân ihsân buyurulub/buyurulmuştur. Kendü halinde hânesinde duâyı devâm-ı Hazret-i Pdişahiye müdâvemed eyliye/(eyliyerek), 'ıyâl ve evlâdının mesrûriyetleri niyâzı arz-ı 'ubûdiyetimize bâdî olmuştur"¹⁰¹ gerekçesiyle affedilerek tekrar Ankara'ya dönmesine müsaade edilmiştir. Doğrusu "hilâf-ı rıza harekete ibtidâr eylemek" ten ne kast edilmektedir, belgede bir açıklık bulunmamaktadır. Kolluk kuvveti marifetiyle gerçekleştirilen bu sürgün hadisesinin, bilmem 1242/1826 tarihinde Yeniçeriliğin kaldırılması ve sonrasında yaşananlarla bir ilgisi var mıdır?

Af kararında evinde oturarak devlet büyüklerine dua etmesi şartıyla sürgünün kaldırıldığı belirtilmekte ise de; Şeyh Osman Vâfi'nin görevinin başına döndüğü anlaşılmaktadır. Hatta yaşanan bu olumsuzluğa rağmen külliye'nin kurucusu ve ilk

98 BOA/Cevdet-Evkâf 1270: 10201.

99 BOA/Cevdet-Evkâf 1243: 13730.

100 BOA/Cevdet-Evkâf 1243:13730.

101 BOA/Cevdet-Evkâf 1245: 7429.

postnişini olan Tâceddinzâde Mustafa'dan sonra Tâceddin Dergâhı'nın en kudretli şeyhi olduğu anlaşılmaktadır. Tacî Evrâdî'nin çoğaltılması ve tasdiki, Tâceddin Mahallesi sakinlerine vergi muafiyeti sağlanması, Ankara Mal Sandığı'ndan dergâha külliyyatlı miktarda para transferinin yapılması, II. Abdülmecid döneminde külliyyenin onarılması ve selamlık/"kasr-ı ebniye" binasının inşası hep Şeyh Osman Vâfi zamanında gerçekleşmiştir.

11) **Osman Vâfi'nin oğlu Şeyh Mehmed Galib** (1270/1853): Şeyh Osman Vâfi'nin vefatı üzerine görevin ailenin en büyüğüne verilmesi kuralından vazgeçildiği anlaşılmaktadır. Osman Vâfi'nin ölümü ile boşalan şeyhlik görevine, ağabeyinin es-Seyyid Ahmed Şemseddin ve es-Seyyid Süleyman Neş'et isimlerinde ehliyet sahibi ve reşid iki oğlu olduğu halde, görevi bunlardan birine verme yerine, şeyhlik görevine daha çocuk yaşta olan Mehmed Şerif Galib atanmıştır. Bunun haksızlık olduğunu belirterek itiraz eden ve konunun araştırılmasını isteyen es-Seyyid Ahmed Şemseddin'in şikâyetinde bulunması ve Evkâf Nezâreti Müfettişi tarafından konunun mahallinde incelenmesi de sonucu değiştirmemiştir¹⁰².

1844 doğumlu olan Mehmed Şerif Galib küçük yaşta (9 yaşında) olduğu için hizmete ehliyet kesbedinceye kadar, şeyhlik görevi niyabeten Mehmed oğlu Hanif Efendi tarafından yürütülmüştür¹⁰³.

12) **Mehmed Galibin oğlu Şeyh Tâceddin Mustafa** (1317/1899): Şeyh Mehmed Şerif Galib'in 9 Zilhicce 1317/ 25 Ağustos 1899 Cuma günü vefat etmesi üzerine, oğlu Tâceddin Mustafa 3 Cemaziyevvel 1317/ 7 Eylül 1899 Perşembe günü şeyhlik görevine atanmıştır. Son Şeyh olan Tâceddin Mustafa (1881-1937), tekke ve zaviyelerin kapatılma tarihi olan 2 Eylül 1925 tarihine kadar görev yapmıştır¹⁰⁴.

Tâceddin Mustafa'nın isim benzerliğinin ötesinde külliyyenin kurucusu Tâceddinzâde Mustafa ile hiçbir irsiyet bağı bulunmamaktadır. 1220/1805 tarihinde Seyyid Şeyh Mehmed'in posta oturmasından itibaren tekkelerin kapatılma tarihine kadar tam 120 yıl Tâceddin Dergâhı şeyhlik görevini aynı aileden gelen şeyh efendiler yürütmüştür. Son şeyhin oğlu Dr. Osman Vâfi Erar(1922-) ve bir kızı hayattadır. Çoğu Ankara'da ikamet eden, görüşmelerimizi sürdürdüğümüz, iyi eğitim görmüş, kültürel seviyesi yüksek geniş bir aile, Şeyh Efendi'nin soyunu devam ettirmektedir.

102 BOA/Cevdet-Evkâf 1270: 10201.

103 BOA/Cevdet-Evkâf 1270: 10201; VGMA (Atik Şahsiyet), Rabi-Sani Asker 1270: Def. 411, Sayfa 77, Sıra 1076.

104 Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men' ve İlgasına Dair 30.11.1341/1925 tarih ve 677 Sayılı Kanun(Düstur III/VII 1933: s. 190) ve o dönemin teamülüne göre, daha önceden yürürlüğe konulan "Tekke, Zaviye ve Türbelerin Seddi Hakkındaki 2 Eylül 1341/1925 tarihli Hey'et-i Vekile Kararının Suverî Tatbikiyesini Mübeyyin Talimat" hükümlerine göre millî sınırlar içinde bulunan bütün tekkelerle birlikte Tâceddin Dergâhı da kapatılmıştır.

IV. Dergâh'ta M. Âkif'in Misafirliği ve İstiklâl Marşı'nın Yazılması

a. Mehmet Âkif Dergâh'ın Selamlık Kasrında Misafir Edildi

Eski gazeteci Orhan Karaveli'nin Tâceddin Camii imamı dedesi Tevfik Çiftdoğan (1878-1968) ve annesi Raife Karaveli (1905-1997)'den yaptığı aktarmalara dayanarak söylediği gibi, Mehmed Âkif'in 24 Nisan 1920'de İstanbul'dan Ankara'ya geldiğinde¹⁰⁵ kaldığı konut, cami müştemilatından imam evi değil¹⁰⁶; Tâceddin Dergâhı şeyhinin selamlık binasıdır.

Tâceddin Dergâhı yetkilileri ve mensuplarının ihtiyaç göstermesi üzerine "kasr- ebniye"/ selamlık binası; Ankara İmar Meclisi'nin 2 Şaban 1261/5 Ağustos 1845 tarihli kararı uyarınca, külliyenin diğer birimlerinin tamiri ile birlikte Abdulmecid döneminde Evkâf-ı Hümayûn Nezâreti tarafından yeni baştan inşa edilmiştir. Meclis kararında, **"...ve ilavesi iktiza eden fevkâni iki oda ve tahtânî bir kahve ocağını müştemil kasr-ı ebniyesi inşasıyla..."**¹⁰⁷ diğer tamirlerin yapılması imza altına alınmıştır. Böylece dergâh bünyesinde olmayan fakat şeyh efendilerin önemli misafirlerini kabul edip ağırlayacağı çay kahve ısmarlayacağı, sohbetlerde bulunacağı böyle bir selamlık binasına ihtiyaçlarının olduğu kabul edilmiştir. Benimsenen bu düşünce doğrultusunda sözü edilen ihtiyacı karşılamak üzere üst katta iki oda, zeminde kahve ocağı ve servis odalarının bulunacağı küçük bir köşk binası yaptırılması kararı alınmıştır. Nitekim bu karar uyarınca selamlık binası, tarif edilen projeye uygun olarak o yıllarda inşa edilmiştir.

Cumhuriyet dönemi uygulamalarıyla da, M. Âkif'in misafir edildiği ve halen müze olarak kullanılan bu yapının Tâceddin Dergâhı'nın bir parçası olduğu, tereddüde mahal bırakmayacak şekilde anlaşılmaktadır.

Tekke ve zaviyelerin kapatılmasına ilişkin 677 (30.11.1341/1925) Sayılı Kanun ve o dönemin teamülüne göre, daha önceden yürürlüğe konulan *"Tekke, Zaviye ve Türbelerin Seddi Hakkındaki 2 Eylül 1341 Tarihli Hey'et-i Vekile Kararının Suveri Tatbikiyesini Mübeyyin Talimat"* hükümleri; *"tekke ve zaviyelerden camii ve mescid olarak kullanılanların aynı amaçlarla kullanılmalarına devam edilmesi, mektep ittihazına elverişli olanlar varsa bunların da mezkur hey'etlerce tefrik edilerek idare-i hususiyelere (Özel İdareler) devredilmesini"* (md. 2,3) öngörmektedir¹⁰⁸. Bu mevzuat hükümleri uyarınca Tâceddin Dergâhı selamlık binası o tarihlerde *"avlulu ahşap mektep"* olarak Ankara Vilayeti İdare-i Hususiyesi (Özel İdare Müdürlüğü) adına devredilmiştir.

Çeşitli sebeplerle Hazine, belediyeler ve hususî idarelerin mülkiyetine geçen tarihî vÂkif taşınmazların yeniden vÂkıflar idaresine dönmesini öngören 7044 (10.09.1957) sayılı Kanun¹⁰⁹ ve bu kanunun uygulama şeklini gösteren Tüzük¹¹⁰ (19.12.1963) hükümleri uyarınca, tapunun 62 pafta, 275 ada, 25 parselinde kayıtlı 485 m2 bir saha üzerinde

105 Düzdağ, M. Ertuğrul, *Safahat* (Tam Metin ve Safahat Dışında Kalmış 54 Şiir), İstanbul 2006, B. 3, Çağrı Yayınları, s.68-69.

106 Karaveli, Orhan, *Age*, s.86.

107 BÖA/Cevdet 1261 A.MKT, 26/74-2.

108 Düstur III/VII 1933: s. 190.

109 R.G., 1957:9705; Düstur III/XXXVIII 1958.

110 R.G., 1964:11597; Düstur V/III 1964: 181.

bulunan Taceddin Dergâhı selamlık binasının tapusu, 11.11.1986 tarihinde VÂkıflar Genel Müdürlüğü adına alınmıştır¹¹¹.

Taceddin Camii imamı Tevfik Hoca'nın Mehmed Âkif'i karşılayıp evinde misafir etmesi de tahlile muhtaç bir durumdur. M. Âkif'in Ankara'ya geldiğinde Tâceddin Dergâhı başında tevcih kararı ile atanmış Tâceddin Mustafa'nın şeyh olarak bulunduğunu biliyoruz da; Tevfik Hoca'nın o tarihte imam olduğuna dair resmi bir kayıt bulunmamaktadır.

Gurre-i Safer 1253/1837'de Tâceddin Camii imamet görevine getirilen Hafız İbrahim İbni Abdullah'ın ölümü üzerine, aynı göreve oğlu Mehmet Emin getirilmiştir. Mehmet Emin'in Mustafa ve Süleyman adında iki erkek çocuk bırakarak vefatı üzerine, imamet görevine Mustafa'nın isteksiz, Süleyman'ın da yetersiz bulunması sebebiyle 13 Zilkade 1309/1891'de Tevfik Hoca'nın babası Hafız Ali Efendi bin Ahmed tayin edilmiştir. Hafız Ali Efendi 27 Cemaziyelevvel 1338/1919 tarihinde hitabet görevine de getirilmiştir. Bu şahsiyet defterinde Tevfik Efendi'nin 20 Şubat 1929 tarihinde Tâceddin Camii hatipliğine tayin edildiği kayıtlıdır¹¹².

Tevfik Çiftdoğan'ın hizmet cetvelinin çıkartılması için 1953'te Diyanet İşleri Başkanlığı kanalıyla yaptığı başvuru üzerine, Başkanlıkça konu VÂkıflar Genel Müdürlüğü'ne intikal ettirilmiştir. VGM/Muamelât Müdürlüğü ifadeli 19 Şubat 1953 tarih ve 21631 sayılı cevabi yazıda; *"arşivde yapılan araştırmada Tâceddin Camii imamlığına tayin edildiğinize dair bir kayıt bulunamamıştır. Ancak 1929 tarihli hatiplik tevcihinde, iki görev tevhid edilerek atamanızın yapıldığı ifade edilmektedir. Bu ifadeye dayanarak daha önce imamlık yaptığınızı söylenebilir"* denilmiştir¹¹³. Olmayan bir tayini, daha sonraki bir dönemi ifade etmek için de pekala kullanılmış olabilecek bir tabire dayanarak, hatiplik tevcihinden önce Tevfik Hoca'nın imamlık yapmış olabileceği şeklinde yorumlamak, ne derece doğrudur, tartışmaya açıktır. Nitekim emeklilik işlemlerinde 1929 yılından önceye ait herhangi bir hizmet değerlendirilmesi yapılmamıştır.

Tevfik Hoca'nın, M. Âkif'in Ankara'ya geldiği tarihte Tâceddin Camii'nde resmi imam olmadığı ortadadır. Böyle bir atama yapılmış olsaydı, VÂkıflar Arşivi'ndeki söz konusu defterde kaydının bulunması ve cevabi yazıda yer alması gerekirdi. Fahriyen bu görevi yapıp yapmadığı, yaptı ise hangi tarihte başladığı bilinmemektedir.

Diğer taraftan M. Âkif'in İstiklâl Marşı'nı, yemek götüren annesi Raife Hanım'a okuduğunu anlattığı pasajda, tam bir akşam yemeği menüsü olan *"kelek turşusu, kapama ve torba yoğurdu"* götürülüyor, ama vakit sabah oluyor. M. Âkif 15-16 yaşlarında olan Raife Hanımı buyur ediyor ve ona *"otur bakayım şuraya. Sana yeni yazdığım bir şiirimi okuyacağım. Bakalım beğenecek misin? Sabaha kadar bununla uğraştım..."* diyor ve

111 VGM/EML 1986: Ankara Merkez 7044 Hayrat Kütük Def., C.I, s. 1. Anlatmaya çalıştığımız kanuni zorunluk sebebiyle Taceddin Dergâhı *"Kasr-ı ebniye"*si olarak Tâceddinzâde Mustafa Vakfı adına tapulu olması gereken taşınmaz, *"avlulu ahşap mektep"* olarak VÂkıflar Genel Müdürlüğü üzerine tapulanmıştır.

112 VGMA, *Tafsil-i Anadolu*, 1319: Def. 2389; Zbt. Kutusu 61, No: 509.

113 Diyanet İşleri Başkanlığı/Sicil Müdürlüğü, 1950/0045.

"Korkma! sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak..."

diye başlayan şiirini okuyor¹¹⁴. Bu mizansenin olabilirlik takdirini okuyuculara bırakıyor, benden önce buna benzer pek çok tutarsızlıklar üzerinde durulduğu için¹¹⁵ konuyu daha fazla uzatmak istemiyorum.

Millî mücadelenin manevî kahramanı, İstiklâl Marşı'nın yazarı, millî şair M. Âkif'le bir şekilde alaka kurmak; o günleri yaşayan her fert ve aile için büyük bir onurdur. Bu durumu anlıyor, bu yöndeki eğilimlere ve çabalara saygı duyuyorum. Keşke tarihî gerçekleri tersyüz ederek değil de, dergâhın selamlık binasının hazırlanması sırasında ailenin katkı sağladığını, M. Âkif ve arkadaşlarının bir akşam eve yemeğe davet edildiğini, zaman zaman evden sabah kahvaltısı ve akşam yemekleri gönderildiğini, annesi Raife Hanım'ın bir sabah kahvaltısı götürdüğünde, İstiklâl Marşı'nı yazarının ağzından ilk dinleyen kişi olduğunu söyleseydi; Sayın Orhan Karaveli, ayakları yere basan bir anlatım gerçekleştirmiş olurdu. O zaman ben böyle bir araştırma yapar mıydım, bu da işin bir başka yönü.

Her şey bir yana, dünyanın rağbet ettiği mikro tarihçilik açısından Başkent Ankara'nın bir noktasının derinlemesine araştırılmasına vesile olduğu için ben Orhan Karaveli'ye huzurlarınızda şükranlarımı sunuyorum.

b. İstiklâl Marşı "Kasr-ı Ebniye"de Yazıldı

"Kasr-ı ebniye"/selamlık binası, Tâceddin Dergâhı'nın sağlam bir şekilde ayakta kalmış ve Cumhuriyet dönemine intikal etmiş en temel yapılardan biridir. Gerek 677 sayılı ve gerekse 7044 sayılı kanunlar nezdinde eski eser tescilli Tâceddin Dergâhı muamelesi görmüştür.

Mehmed Âkif 24 Nisan 1920'de İstanbul'dan Ankara'ya geldiği zaman Tâceddin Dergâhı'nın başında bulunan Şeyh Tâceddin Mustafa, misafirlerini kabul edip ağırladığı selamlık binasını Âkif ve arkadaşlarına tahsis etmiştir¹¹⁶. Bu durumu, hatıralarını yayınlayan yakın arkadaşları ve birlikte kaldığı dostları doğrulamaktadır.¹¹⁷ I. Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Kâtibi olan Mahir İz, M. Âkif'in bir günlük hayatını anlattığı bölümde şunları yazmaktadır: "*Her sabah Şeyh Sâdî'nin Bostan'ını ve tasavvufî bir eser olan Şems-i Mağribî Divânı'nı ve Harâbat'tan Farsça müntehâbatı okurduk... Bizim ders bitince beraber kaldıkları Balıkesir mebusları Hasan Basri (Çantay), Müftizâde Abdulgafûr (İştin) ve diğer arkadaşlarına Arapça Muallakât okuturdu. Öğleden sonra Meclis'e gelir, yerine oturur, müzakere başlayınca kadar Fransızca bir eseri tercüme ettiğini görürdük.*

¹¹⁴ Karaveli, Orhan Age, s.89.

¹¹⁵ Doğan, D. Mehmet, *Camideki Şair Mehmed Âkif*, İstanbul 2006, B. 3, s.135-138.

¹¹⁶ Akgün, Necat, *Burası Ankara*, Ankara 1996, Ankara Kulübü Yayınları, s. 69.

¹¹⁷ Eşref Edib (Fergan), *Mehmed Âkif: Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları*, İstanbul 1938-39(I ve II cilt,700+300 sayfa), İstanbul 1960 (I cilt, 400 sayfa), s.152; İz, Mahir, *Yılların İz*, İstanbul 1975, s. 124-125.

*Gece yatsıdan sonra da yine Tâceddin Dergâhı'nın kıymetli misafirlerinden Hariciye Hukuk Müşaviri Münir (Ertegün) Bey'e Hâfız Dîvânı okuturdu*¹¹⁸.

Mehmed Âkif Ersoy, Mehmed Vehbi (Bolak)'ın da dâhil olduğu arkadaş gurubu ile birlikte kaldığı Tâceddin Dergâhı'nda; Safahatın 6. Kitabı "*Âsım*"ı tamamlamış, 17 Şubat 1921'de "*İstiklâl Marşı*"nı, 15 Nisan 1921'de "*Süleyman Nazife*" şiirini ve 7 Mayıs 1921'de de "*Bülbül*"ü yazmıştır. Safahat kitabının bütün baskılarında son iki şiirin yazılış yeri "*Tâceddin Dergâhı*" olarak gösterilmektedir¹¹⁹. M. Âkif gibi çok titiz ve dikkâtlı bir insan Tâceddin Dergâhı'nda kaldığını, şiirlerinin altına bu mekânı yazarak belirtiyorsa, başka delil aramaya sanırım gerekte, ihtiyaçta yoktur. Nitekim Leyla şiirini de Nisan 1922'de Ankara'da yazdığı halde¹²⁰ bu tarihte Tâceddin Dergâhı'ndan ayrılarak kiraladığı eve geçtiği için şiirin altına Tâceddin Dergâhı yazmamıştır¹²¹.

İstiklâl Marşı'nın yazıldığı günlerde ve *Sebilürreşâd*'in 468. sayısı ile *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde 17 Şubat 1921'de neşredildiğinde, 12 Mart 1921'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edildiğinde M. Âkif Tâceddin Dergâhı'nda ikamet etmektedir. Şiirlerin tamamlanmasından sonra hep yapıldığı gibi, Marş'ın Mecliste kabul edildiği günün akşamında dergâhta çay demlenerek, yakın dostları arasında bulunan Milletvekillerinin de iştiraki ile mütevazı bir kutlama yapıldığı bilindiği halde¹²²; Mehmed Âkif'in Ankara'da kaldığı sürelerde nerelerde oturduğunu bir kez daha açıklayarak bu konuyu tamamlamak istiyoruz.

M. Âkif Ankara'ya geldiği 24 Nisan 1920'den, Aslanhane Camii civarında Çakallı Hoca'dan kiraladığı eve taşındığı Mayıs 1921'e kadar Tâceddin Dergâhı selamlık binasında ikamet etmiştir. Kastamonu'da bulunan aile fertlerini Ankara'ya alarak Mayıs 1921'de Aslanhane Mahallesi'ne taşınmıştır. Ordu'nun Sakarya gerisine çekilmesi üzerine, İstanbul'dan birlikte geldiği Ali Şükrü'nün ailesiyle birlikte, İstanbul'dan gelirken yaptığı gibi oğlu Emin'i yine yanında bırakarak eşini ve çocuklarını Temmuz sonunda Kayseri'ye göndermiştir. Türk Ordusu'nun vaziyete hâkim olması üzerine, üç ay sonra Tâceddin Şeyhi'nin evini kiralayarak KÂsım 1921'de Tâceddin Mahallesi'ne taşınmıştır. 1923'ün Mayıs başında İstanbul'a dönünceye kadar ailesiyle birlikte burada ikamet etmiştir¹²³.

118 İz, Mahir, Age, s.124-125.

119 Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat*, (Hazırlayan M. Ertuğrul Düzdağ) Ankara 1987, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, s.433-436; M. Âkif Ersoy, *Safahat*. İstanbul 2003, B.33, s. 427-430; M. Âkif Ersoy, *Safahat* (Tam Metin ve Safahat Dışında Kalmış 54 Şiir), İstanbul 2006, B. 3, s. 637-457.

120 Doğan, D. Mehmet, Age, s.86-88.

121 Safahat kitaplarında yer alan "*Leyla*" şiirinin sonuna bakılabilir.

122 Doğan, D. Mehmet, Age, s.79.

123 M. Âkif'in, İstiklâl Marşı'nı yazdığı sokağa adını vermek amacıyla Ankara Belediye Başkanı Dr. Atif Tüzün'ün 1949 senesinde başlattığı mekan araştırmaları sırasında görüşlerine başvurduğu, M. Âkif'in ailesiyle birlikte kalan yakın arkadaşının kızı Süheyla Karan Hanım, söylediğimiz hususları doğrulayan şu bilgileri vermektedir: "*Önce İstiklâl Marşı'nın yazıldığı tarihi tespit lâzımdır. Çünkü Âkif, Ankara'da ikametinin uzun bir kısmını Tâceddin Şeyhi'nin kiralık evinde geçirdiği için birçok kimseler İstiklâl Marşı'nın o evde yazıldığı kanaatine varıyorlar. Halbuki İstiklâl Marşı 21 Şubat 1327/1921 tarihinde Kastamonu'da Açıksoz Gazetesi'nde yayımlandı. 12 Mart 1337/1921 tarihinde de resmen kabul edildi. Bu tarihte biz, yani bütün efrâd-ı aile Kastamonu'da ikamet ediyorduk. Şair (M. Âkif) o zaman Tâceddin Dergâhı'nda yalnız olarak oturmakta idi. Şiiri (İstiklâl Marşı) de orada yazdığını kendisinden işittiğim için biliyorum. O senenin Mayıs ayında biz ailece(k) Ankara'ya geldik. Aslanhane civarında Çakallı Hoca'nın evinde Temmuz nihayetine kadar oturduk. Ordu'nun Sakarya'ya çekilişinde Kayseri'ye gittik. Üç ay sonra, KÂsım 1337/1921'de, tekrar Ankara'ya döndüğümüz zaman Mehmet Âkif Bey bize Tâceddin Şeyhi'nin evini tutmuştu*" (Ankara Belediye Başkanı'nın 04.04.1949 Tarihli Tezkeresi, buradan naklen Erişirgil, M.Emin, *İslamcı Bir Şairin Romanı* (Yayına Hazırlayan Aykut Kazancıgil), Ankara 1986, s.348-349).

Sonuç

Tâceddin Sultan, Tâceddin-i Velî, Tâceddinzâde-i Velî, es-Seyyid Şeyh Mustafa Tâceddin bin Tâceddin aynı kişidir. Muhtemelen babası, muhtelif medreselerde müderrislik yaptıktan sonra, Bursa Kaplıca Medresesi Müderrisliği'nden Ankara Müftülüğüne tayin edilen ve bu görevde iken 1018/1609'da Ankara'da vefat eden Tezkireci Tâceddin'dir. Tâceddin Külliyesi'ni 1610-1665 yılları arasında yaptırarak vakfetmiştir. Ancak Tâceddinzâde Mustafa mazbut vakfı olan bu külliyenin vakfiyesi ve akar vâkıf malı bulunmamaktadır.

Tâceddin Külliyesi'nin ilk inşa şeklinin ahşap ve bağdadî olduğu anlaşılmaktadır. II. Abdulmecid ve II. Abdulhamid dönemlerinde iki esaslı onarım görmüştür. II: Abdulmecid döneminde Tâceddin Dergâhı'na, bugün M: Âkif Müzesi olarak kullanılan "kasr-ı ebniye"/selamlık binası ilâve edilmiş; II: Abdulhamid döneminde ise, Padişah'ın özel hazinesinden tahsis ettiği 60.000 kûsur kuruşla camii, türbe ve minare yıkılarak temelden itibaren yenibaştan Ankara andezit taşı ile inşa edilmiştir.

Tâceddin Dergâhı, Celvetiyye tasavvuf ekolüne mensup bir eğitim kuruluşudur. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin halifelerinden olan Tâceddinzâde Mustafa el-Ankaravî tarafından XVII. yüzyılın ilk yarısında hizmete açılmıştır. Hazırladığı Arapça evrâd-ı şerifi, tasavvuf anlayışını sistemleştirdiği risalesi ve tertip ettiği Türkçe divanı ile kısa sürede, Celvetiliğin Celvetî/Tâcî kolu teşekkül etmiştir. Kuruluşundan tekkelerin kapatılmasına kadar geçen üç asırda, tespit edebildiğimiz kadarıyla toplam 12 şeyh efendi görev yapmıştır.

Orhan Karaveli'nin iddialarının aksine M.Âkif, 24 Nisan 1920'de Ankara'ya geliştikten, ailesiyle birlikte oturmak üzere Mayıs 1921'de kiraladığı Aslanhane Mahallesi'ndeki eve taşınıncaya kadar, arkadaşlarıyla birlikte Tâceddin Dergâhı selamlık binasında ikamet etmiştir. "*İstiklâl Marşı*"nı, "*Süleyman Nazîfe*" ve "*Bülbül*" şiirlerini bu mekânda yazmıştır.